

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Radka Behenská

Rok v životě nižšího šlechtice – Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci

A year in the life of gentry – Jan Jenisek of Ujezd and Svrcovec

Děkuji prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc. za pečlivé vedení mé práce a všem dalším lidem, kteří mi radou nebo jiným způsobem pomohli k dokončení této práce.

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 19. května 2012

Abstrakt

Předložená bakalářská práce se pokusila o zhodnocení krátkého úseku života nižšího šlechtice Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci na základě unikátního pramene své doby „*Register bílých Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci*“ z let 1550–1552. Existence podobných zápisů je v daném období vzácná. Detailní poznámky částečně odkryly osobnost pisatele, seznámily nás s postupy při řešení právních sporů, v hospodaření (rybníkářství, zemědělství, chov) a v obchodu. Čtenář se dozvídá o spolupráci a vazbách šlechticů mezi sebou, o vztazích s měšťany a poddanými (zejména obchodních). Pramen odráží také některé aspekty politické a úřední kariéry autora, či její vrcholy (v roce 1555 se stal Jan Jeníšek místokomorníkem Království českého).

Klíčová slova

Nižší šlechta, měšťané, klientela, Svrčovec, Klatovy, Zelená Hora, právo, zemědělství, obchod

Abstract

The aim of the work is to introduce readers to the life of a member of lesser nobility – Jan Jenisek of Ujezd and Svrcovec. Information was obtained by processing of economic and business notes which were recorded by Jan Jenisek between the years 1550 and 1552. The notes represent unique source for exploration of everyday life and work. Readers are given the opportunity to find out how legal disputes were solved, how farming, breeding and trading of commodities was conducted. Important part of the thesis is also the picture of Jan Jenisek himself, his character and relations with members of all society classes.

Keywords

Lesser nobility, citizens, clientelism, Svrcovec, Klatovy, Zelena Hora, law, farming, trade

Obsah

Úvod.....	7
1. Nižší šlechta ve společnosti raného novověku	9
1.1 Život Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci	10
2. <i>O smlouvách</i> – záležitosti cizích lidí	16
2.1 Rukojemství	16
2.2 Smlouva s Matějem mlynářem	19
2.3 Ležení.....	20
2.4 Svědectví u komorního soudu.....	21
2.5 Urážka na cti	24
2.6 Mezní soud.....	25
3. <i>O dluzích, slibích a rukojemství</i>	28
3.1 Ryby.....	28
3.2 Kůže, vlna	32
3.3 Různé zboží.....	33
3.3.1 Nákup v zahraničí	33
3.3.2 Sůl	35
3.3.3 Oděvy.....	36
4. <i>O hospodářství</i>	40
4.1 Výstavba pily	40
4.2 Seno	41
4.3 Železo.....	42
4.4 Chmel, obilí, pivo	44
5. Lidé	47
5.1 Pavel Jelítko (Pavel Radoňovský z Kosmáčova).....	47
5.2 Zikmund Měsíček z Výškova a na Dolanech	48
5.3 Adam ze Šternberka na Zelené Hoře	49
Závěr	51
Seznam pramenů a literatury	53
Seznam obrazových příloh.....	56
Obrazová příloha.....	57

Úvod

Svrčovec je malá obec vzdálená asi 4 kilometry od Klatov a ležící na řece Úhlavě. Dnes je součástí obce Dolany. Uprostřed vesnice stojí barokní kaplička, nedaleko spolkový dům, kde se každoročně koná několik kulturních akcí pořádaných místními obyvateli, nechybí ani sportovní hřiště. Na místě historické tvrze Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci jsou dnes vystaveny obytné domy zachovávající půlkruhový půdorys bývalé kamenné stavby.

Toto je pohled na současný Svrčovec. Nyní se zaměříme na dobu 16. století, na jehož počátku se vladyka Jan Jeníšek z Újezda na Svrčovec přistěhoval. Usadil se zde, vybudoval si zázemí a založil rodinu. Na tom by nebylo nic neobvyklého, nižších šlechticů bylo tehdy na Klatovsku opravdu hodně. Jenže Jan Jeníšek se rozhodl, že si své obchodní a podnikatelské aktivity bude zapisovat. Vznikl tak soubor *Registra bílá Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci*, jedinečný pramen, jehož část byla využita ke zpracování této bakalářské práce.

Deníkové zápisky z první poloviny 16. století jsou v českém prostředí vzácností. Jan Jeníšek z Újezda si vedl spíše hospodářské poznámky, avšak jejich charakter se deníkovým zápisům přibližuje. Často se dozvídáme velmi detailní informace, které bychom od zápisů podobného typu nečekali. Jan Jeníšek někdy psal velmi úhledně a čitelně, jindy „neměl svůj den“ a zřejmě se mu třásla ruka, nebo nechal psát někoho jiného.

Jan Jeníšek často cestoval, zejména kvůli obchodním aktivitám, pohledávkám, právním záležitostem, atd. Setkával se s mnoha lidmi. Díky své houževnatosti, vytrvalosti, ale i kontaktům dosáhl poměrně značného jmění. Bylo to třeba, nejen aby uspokojil svoji touhu po majetku, ale hlavně, aby uživil početnou rodinu. Zřejmě právě jeho opatrnost, aby nepřišel o své peníze a majetky, ho vedla k podrobným zápisům o vydáních, půjčkách nebo směnách.

Jistou analogii s Registry bílými lze sledovat v zápisech lounského měšťana Jana Zákostelského, jehož dochovaná registra částečně vydal Bořivoj Lůžek. Zákostelský si vedl taktéž podrobné zápisy o své hospodářské činnosti s důrazem na vydání a zisky. Tento lounský měšťan se snažil zejména o to, aby měl své příjmy co největší. Zcela jistě by bylo velmi zajímavé podrobně porovnat oba zmíněné prameny. To by však vystačilo na jinou práci.

O rozluštění a pochopení obsahu zápisů z *Register bílých Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci* mezi léty 1550 až 1552 se pokusí tato bakalářská práce. Jejím cílem je

krátký pohled na život a konání nižšího šlechtice, žijícího na Klatovsku. K tématu bylo přistoupeno spíše po kvalitativní stránce. Konkrétní zápisy byly vybírány tak, aby alespoň rámcově umožnily pochopení dané situace.

Tato práce je uvedena obecným pohledem do problematiky nižší šlechty v předbělohorském období. Následně je představen život Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci. Další kapitola se již zaměří na samotná Registra. Jan Jeníšek sice zápisy dělí do čtyř částí, avšak témata se často v různých částech prolínají. Zápisy na stejné téma byly proto pro lepší přehlednost sloučeny. Některé názvy kapitol byly pojmenovány podle originálních názvů z Register. Nejprve bylo přistoupeno k rozboru právních zápisů, ve kterých Jan Jeníšek figuroval, a to že byl aktérem, nebo jen soudcem či ručitelem. Následuje zaměření na Jeníškovu podnikatelskou činnost, která byla rozvíjena spolu s obchodováním i v další kapitole a nakonec byli stručně představeni někteří Jeníškovi přátelé.

Využitý pramen celkově pokrývá léta 1539–1561. Jeho unikátnost spatřujeme především v době a prostředí jeho vzniku. Subjektivita zanesených záznamů a jejich občasná jedinečnost neumožňují přes snahu autorky a konzultaci s příslušnou literaturou vždy zcela jednoznačné závěry.

1. Nižší šlechta ve společnosti raného novověku

V tradičním rozdělení stavovské společnosti raného novověku zaujímala nižší šlechta místo mezi šlechtou vyšší (pány) a stavem městským, popřípadě prelátským na Moravě. Náleželo jí tak druhé nejvyšší místo ve stavovském systému. Šlechta patřila k privilegovaným skupinám ve společnosti a její moc pramenila z držby pozemkového majetku a urozenosti. Její politická práva a ambice se projevovaly právem aktivně se účastnit zemských sněmů, podílet se rozhodující měrou na činnosti soudů, obsazovat zemské i dvorské úřady.

Hranice mezi šlechtou vyšší a nižší nebyla až do 15. století právně vymezena a byla tedy značně prostupná. Husitské války zrychlily proces diferenciací uvnitř šlechty a z válek posílená nižší šlechta usilovala o větší politickou moc. Projevil se také zvýšený zájem o přijetí do šlechtického stavu z řad měšťanstva.¹ V rámci historického vývoje prodělalo vnitřní rozdělení nižší šlechty mnoho změn. Mezi nižší šlechtice patřili například rytíři, vladykové, panoši, zemané, nápravníci. Podle Josefa Macka se pojem vladyka používal původně jako obecné označení nižší šlechty², někdy byl zaměňován s pojmem rytíř a také byl používán jako podmnožina rytířstva. V 16. století mohl být chápán vladyka jako příslušník nižší šlechty, který nedosáhl rytířské hodnosti. Šlo tedy o urozeného, osobně svobodného vlastníka pozemků a poddaných, který nebyl nikomu vázán služebními povinnostmi. Jeho sídlem byl dvůr či tvrz.³ Přihlédneme-li ještě k významu slova rytíř – „*byl označením šlechtice, jednotlivce, který patřil k vyššímu stupni uvnitř nižší šlechty, a zároveň i souhrnným názvem pro všechny členy politického seskupení, jež se hlásilo o podíl na státní moci, stavu nižší šlechty, rytířského stavu.*“⁴

Příslušníci nižší šlechty byly ve srovnání s panstvem početnější, ale majetky měli o mnoho menší. V mocensko-politickém systému obsazovala nižší šlechta úřady ve správách šlechtických velkostatků, místa regionálních úředníků jako byli například krajští hejtmané⁵, berníci, výběřčí posudného, nebo vstupovala do armády. Pouze výběřčí posudného a ti, co plnili důstojnické povinnosti ve vojsku, měli v krajské administrativě

---

¹ Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 80–86, 223.

² Skupinu vladyků do počátku 15. století tvořili rytíři, panoši, zemané. Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, s. 73.

³ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, díl 1–2, Praha 2001, s. 384.; Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, s. 73–75.

⁴ Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, s. 59–60.

⁵ Krajští hejtmané byli obsazováni dva – jeden ze stavu panského, jeden ze stavu rytířského.

nárok na služné. Často proto šlechta využívala krajskou službu jako možný prostředek k nelegálnímu obohacení nebo zvýšení vlastního vlivu.⁶

Nejvyšší administrativní posty představovala místa u většího a menšího zemského soudu, české dvorské kanceláře a královské rady, kde nižší šlechta zasedala ve větší míře než v jiných stavovských či stavovsko-panovnických institucích. Na větším zemském soudě zasedal z rytířského stavu nejvyšší písař a tři nejvyšší zemští úředníci za nižší šlechtu, tedy podkomoří královských měst, karlštejnský purkrabí a purkrabí Hradeckého kraje, dále byli zastoupeni ještě čtyři přísedící z rytířského stavu. Menší zemský soud zasedal vždy několik dnů před větším soudem a jeho úkolem bylo připravit podklady pro jednání soudu většího. Byl tvořen z menších úředníků⁷: místokomorníka, místosudího, místopísaře, úředníka královny, úředníka podkomořího a menšího písaře. Další institucí, složenou z menších úředníků a dalších výkonných úředníků, byl úřad desek zemských. Plnil funkci archivu Království českého a registratury většího zemského soudu. Profesní růst často závisel na přímluvě či protekci výše postaveného velmože. Menší úředníci zemského soudu dostávali pohyblivý plat podle provedeného úředního výkonu a pravidelné roční služné.⁸

1.1 Život Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci

Předcházející stat' byla účelově zaměřena na představení některých souvislostí týkajících se působení nižší šlechty ve společnosti raného novověku tak, aby co nejvíce souvisela s kapitolou následující, která pojedná o životě Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci.

Erbovní měšťan Jan z Domažlic, řečený Jeníšek, byl úředníkem při pražském Ungeltě, správcem Týnského dvora a majitelem domu sousedícího se Staroměstskou radnicí. Jeho manželka Eliška Kánická z Čachrova pocházela z vladyckého rodu a byla majitelkou pozemků ve Vysočanech. O jejich synovi Janovi se dozvídáme v roce 1506 v souvislosti požadavkem platu ze zděděných pozemků po otci, jenž zemřel v roce 1505. Zemské právo považovalo potomky erbovních měšťanů za členy rytířského stavu, a tak mohl Jan Jeníšek vkládat majetky do desek zemských.⁹ V roce 1510 koupil Jan mladší

---

⁶ Václav BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996, s. 63–87.

⁷ Místa menších úředníků byla většinou obsazována nižší šlechtou. Václav BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*, Praha 1996, s. 99.

⁸ Tamtéž, s. 89–104.

⁹ Radek Bacík převzal tuto informaci od Vladimíra KLECANDY, *Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku*. in: *Časopis Archivní školy* 6, 1928, s. 1–25.; Radek BACÍK,

Jeníšek za peníze z dědictví po svém otci od svého strýce Jana Kánického z Čachrova¹⁰ pustý hrad Komošín a tvrz se dvorem ve Svrčovci, dále ves Svrčovec s mlýnem na řece Úhlavě a krčmu, dva poddané ve vsi Poleňce, půl dvora ve vsi Lučici a jednu půstku za 1700 kop grošů míšeňských. K tomu si Kánický poručil, že na Svrčovci bude mít byt. Pak Jan Jeníšek ještě přikoupil kus lesa v Bělči, potok a luh mezi Bělčí a Doubravou za 30 kop grošů míšeňských. Na jaře roku 1511 se Jan Jeníšek nastěhoval se svojí matkou do Svrčovce.

Zanedlouho si Jan Jeníšek našel nevěstu a oženil se. Vzal si Annu Sádlovou z Kladrubec, mladou dceru Jindřicha Sádla. Po sňatku se věnoval rozšiřování svých majetků: dne 18. září 1516 koupil od Václava Chlumčanského z Přestavlk sousední ves Štěpánovice (s krčmou a poddaným Řehořem ve Lhotce) za 1040 kop míšeňských. Včas zaplatil jen polovinu sumy a zbytek měl doplatit do svatého Jiří roku 1517. Zřejmě ale neměl dost hotových peněz ani z té poloviny, a tak vydal dlužní úpis Václavu Chlumčanskému v hodnotě 1000 kop grošů míšeňských. Zaručili se za něj *Petr z Damnice a na Předslavi, Petr Suda z Řenec a na Janovicích*¹¹, *Václav Apollon z Žehober a na Měcholupech, Jan Měsíček z Výškova a na Dolanech, Mikuláš Nabělovský z Drahobic a v Ježovech a Jan Sádlo z Kladrubec a v Hošticích*. Vojtěch Jaromír Nováček předpokládá, že se Jan Jeníšek dluhu v budoucnu zbavil, protože dále rozšiřoval své statky. Od krále Ludvíka Jagellonského získal roku 1521 majestát, který ho opravňoval samostatně rozhodovat o svém majetku. V této době bývá v literatuře Jeníšek označován jako zeman.¹² Svoji doménu pak Jan Jeníšek zvětšil ještě o ves Vícenice a jednoho člověka s krčmou v Dehtíně, které koupil od Jana Půty Švihovského. V roce 1548 rozšířil své majetky o část bývalého panství Adama Lva z Rožmitálu, jehož byl Jeníšek věřitelem. Zakoupil tvrz, poplužní dvůr a ves Tupadly s kmetčími dvory.¹³ Adam ze Šternberka získal jako věřitel Lva z Rožmitálu louky v Tupadlech, po kterých toužil Jan Jeníšek, aby zaokrouhlil své tupadelské jmění. Vymohl si tedy na Adamovi prodej jeho tupadelských a korytských gruntů.

Přibík Jeníšek z Újezda. Úředník v pobělohorské době, Diplomová práce, Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav českých dějin 2007, s. 7, pozn. 33.

¹⁰ Tamtéž, s. 7. Podle Radka Bacíka byl Kánický synovec Jeníškovy matky.

¹¹ Petr Suda z Řeneč byl známý loupežník, který sídlil na janovické tvrzi. Radek Bacík ve své diplomové práci vyslovil názor, že Jan Jeníšek sympatizoval s odpovědníckými skupinami na Klatovsku. Radek BACÍK, *Přibík Jeníšek z Újezda. Úředník v pobělohorské době*, Diplomová práce, Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav českých dějin 2007, s. 8.

¹² Zemané byli drobní nižší šlechtici, kteří se věnovali převážně zemědělství na svých dvorcích. Václav BŮŽEK a kol. *Věk urozených. Šlechta na prahu novověku*, Praha–Litomyšl 2002, s. 49. Označení Jana Jeníška jako vladyky Viz Lenka SÝKOROVÁ a kol., Klatovy, Praha 2010, s. 194.

¹³ Kmetčí dvory jsou poddanské, selské dvory. Zdroj dostupný z WWW: <<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>, [23. 5. 2012].

Jan Jeníšek byl hlava početné rodiny. Měl tři syny a devět dcer. Nejstarší syn Vilém byl již po studiích a pomáhal otci s hospodářstvím nebo vykonával písařské úkony. Dokonce byl zmocněn králem Ferdinandem, že může otce zastupovat v různých sporech.¹⁴ Mladší synové Burian a Vladislav (řečený Lacek) chodili ve 40. letech 16. století do školy do Klatov. Nejdříve bydleli u měšťana Pavla Jelítka, posléze se přestěhovali přímo ke školnímu bakaláři, aby se lépe naučili latinu a strávili více času mezi dalšími studenty. Za rok dal Jeníšek syny do učení do Prahy na Staré Město. S dcerami Alžbětou, Apolonií, Voršilou, Ludmilou, Helenou, Marianou, Kateřinou, Majdalenou a Markétou měl Jeníšek zřejmě dost starostí, neboť bylo tehdy málo potenciálních katolických ženichů. Navíc musel Jeníšek dcerám zajistit věno.¹⁵

Aby tedy rodinu dobře zajistil, jak připomíná Nováček, dal se Jan Jeníšek do služby k panu Adamovi ze Šternberka. Jeníšek si v roce 1544 poznamenal, že přijal od Adama služné 20 kop grošů českých.¹⁶ Bez Jeníškových rad prý Adam ze Šternberka nic nepodnikal. Nabízí se otázka, zda mezi Janem a Adamem existoval vztah označovaný jako klientsko-patronský, popřípadě jak takový vztah funguje a čím se vyznačuje. Obecnou charakteristiku nelze podle Petra Maří přesně provést, nabízí se jen určité schéma společných rysů, které klientský vztah většinou doprovází. Jde o dlouhodobější vztah mezi nerovnými osobami, který „*přináší klientovi ochranu a podporu a umožňuje mu přístup ke zdrojům, jimiž disponuje patron, patronovi naopak umožňuje vyžadovat od klienta loajalitu a protislužby.*“¹⁷

Většina klientů pocházela z blízké oblasti velmožových držav. Z původně vojenského charakteru se klientský vztah v průběhu 16. století mění – odměnou za loajalitu patronovi býval například zisk úřednického postu. Po nástupu Habsburků na český trůn bylo důležité pro stabilizaci panovnickovy moci, aby získal dostatečné množství klientských vztahů s představiteli regionálních elit. Česká aristokracie se tak dostala do dvojí role – v poměru k panovníkovi se stávali klienty a sami zůstávali patrony svých klientů. Navíc panovník disponoval prostředky pro vytváření klientských pout: výměnou za loajalitu mohl nabídnout například kariérní postup nebo titulární povýšení. Mocenská základna se přenášela z regionů na zemskou úroveň a tím se měnily i struktury klientských vztahů.

¹⁴ Registra bílá však mezi léty 1550–1552 nezaznamenávají, že by Vilém otce zastupoval při řešení právních sporů. *Registra bílá Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci*, Archiv Národního muzea, Sbírka rukopisů, sign. 288A (dále jen Registra bílá).

¹⁵ Voršila se vdala v roce za asi šedesátiletého Jana staršího Hodějovského z Hodějova, humanistického básníka. Svatba se konala na Zelené Hoře na náklady Adama ze Šternberka. Jeníšek dal dceři věno v hodnotě 100 kop grošů míšeňských, Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci – Zprávy o životě jeho a některé ukázky z jeho pamětí*, in: Časopis Musea Království českého 68, 1894, s. 246–7.

¹⁶ Tamtéž, s. 242.

¹⁷ Petr MAŘA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 657.

Patroni měli nové potřeby, které měla zajišťovat regionální klientela. Šlo třeba o půjčování peněz, věřitelství a také zajištění dostatečné reprezentace – například doprovod při slavnostních událostech. V situaci, kdy panovník nesídlil na českém území, se posilovaly klientské vztahy, schopní velmoži pak ovládali své mocenské regiony a tím oslabovali centrální moc.¹⁸

Jan Jeníšek v rámci své druhé významné aktivity, při níž se účastnil veřejného života, zastával několik funkcí. Byl tzv. relátorem u desek zemských a účastnil se z titulu této funkce zemských sněmů v letech 1541, 1547, 1549, 1558.¹⁹ V letech 1539 a 1540 byl hejtmanem kraje plzeňského za stav rytířský. Dvakrát ho sněm zvolil do komise k napravování práva a konečně v roce 1555 se stal místokomorníkem Království českého. Po dvou letech se ale musel úřadu vzdát, neboť ohluchl. Poté se uchýlil do ústraní na Svrčovec. Jeníšek zemřel nejspíše v roce 1565 a jeho synové začali jednat o rozdělení správy otcova majetku. Podle závěti Jana Jeníška měli spravovat majetek společně, ale vzápětí se nepohodli a spor řešili soudní cestou. Jedním z pěti synů Buriana, syna Jana Jeníška, byl Přibík Jeníšek, známý pobělohorský úředník.

Za krátké ohlédnutí stojí fungování úřadu krajského hejtmana. Tématem se v nedávné době zabýval Petr Mareš. V každém kraji byli obsazováni dva hejtmاني, jeden za stav panský a druhý za stav rytířský. Hejtmany jmenoval panovník na jednoroční funkční období. Podmínkou pro získání tohoto postu bylo bydliště v daném kraji, za který měl být hejtman jmenován. Instituce hejtmanů se řídila tzv. hejtmanským řádem a dalšími usneseními zemských a generálních sněmů. Krajští hejtmاني byli podřízeni nejvyššímu pražskému purkrabímu a komornímu soudu. Mezi povinnosti hejtmanů patřil dohled nad bezpečností v kraji, měli dozor nad mincí, rozhodovali menší spory, ale hlavními úkoly bylo svolávání krajské hotovosti, vybírání daní, povolování trhů. Za výkon funkce nedostávali žádný plat a potřebné náklady si hradili sami. V roce 1508 byla hejtmanská funkce obnovena a hejtmاني byli voleni na krajských sjezdech. V roce 1528 Ferdinand I. podvázal svolávání krajských sjezdů královským svolením, ale výběr ponechal v rukou stavů.²⁰ Díky působení na postu krajského hejtmana měl Jan Jeníšek příležitost navázat důležité kontakty a získat politické zkušenosti.

---

¹⁸ Tamtéž, s. 657–672.

¹⁹ Relátor je posel k zemským deskám, vybírá je panovník z pánů nebo vladyků a jedná se o přísežného radu panovníka. Relátor musí být přítomen u zápisu do desek zemských a u vymazání zápisu. Jejich úkolem je verifikace deskového vkladu a jeho publicita. Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (ed.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny*, Dolní Břežany 2007, s. 109, čl. 2, s. 165, čl. 182.

²⁰ Petr MAREŠ, *Obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1564–1616/1617*, Praha 2009, s. 9–53.

Díky Příbíkovi Jeníškovi se dozvídáme²¹, jak byl svrčovecký dvůr na počátku 17. století vybaven. Vedle obytných prostor bychom tam našli hospodářská stavení jako chlévy nebo stodoly, dále menší pivovar a k němu potřebné prostory.²² Václav Bůžek označil skupinu nižší šlechty, do které bychom zařadili i Jana Jeníška, jako drobnou šlechtu, jejíž život na tvrzích se podobal dobře prosperujícím selským gruntům. Nezbyvá, než s ním souhlasit. Kolem tvrze mívali tito šlechtici menší zahrádky, kde pěstovali zeleninu. Jejich oblečení bylo zhotovováno z látek dostupných cen, v truhlách uchovávali peníze v hotovosti a listiny. Z okolí nakupovali potraviny, látky nebo třeba železo, potřebovali také zemědělské nářadí k hospodaření v okolí statků.²³

Jeníšek zřejmě velmi rád psal. Před Registry bílými si vedl Registra červená a známá jsou také Registra žlutá. Podle našich informací se dochovala jen Registra bílá a žlutá. Vojtěch Jaromír Nováček zápisy zhodnotil takto: „*Jeníšek nebyl spisovatelem z povolání, nepsal pro obecnost, ba ani ne pro svou rodinu, ale výhradně pro sebe, pro svou zábavu. Při vši neobratnosti slohu jsou zajímavý jeho zápisy pro svou prostotu a pravdivost a v nejednom ohledu vítaným doplňkem jiných pramenů historických.*“²⁴ Registra bílá, která jsou hlavním zdrojem této práce, obsahují 307 folií a Jan Jeníšek je rozdělil do čtyř částí. První část nazvaná „*O dluzích, slibích a rukojemství*“ (folia 1–97) obsahuje právní zápisy sporů, kterých se Jeníšek účastnil a poznámky o obchodě, druhá část „*O smluvách*“ (folia 98–187) se zabývá většinou rozhodčími soudy ve sporech sousední šlechty, třetí část je nazvaná „*O hospodářství*“ (folia 188–307) a čtvrtá část (folia 243–307) obsahuje výpisy z desek zemských a opisy právních majetků Jana Jeníška.²⁵

Zápisky podobného charakteru, jaké vytvořil Jan Jeníšek, nejsou v českém prostředí v daném období obvyklé. Pramenem, který se Registrům bílým přibližuje, jsou hospodářské záznamy lounského měšťana Jana Zákostelského z let 1553–1574. Jan Zákostelský si chronologicky zaznamenával dluhy, pohledávky a jiné záznamy, konkrétněji se jednalo o prodej obilí, dobytka, zemědělských produktů, dále také o půjčky, pronájem luk, mzdy čeledí atd. Mnohá témata týkající se zemědělské výroby mají s Janem

²¹ Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci – Zprávy o životě jeho a některé ukázky z jeho pamětí*, in: Časopis Musea Království českého 68, 1894, s. 253.

²² V polovině 16. století Jan Jeníšek zřejmě pivovar na Svrčovci neměl, neboť si pivo kupoval od svých známých či přátel.

²³ Václav BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbřlohorských Čech*, Praha 1996, s. 99. s. 143–147.

²⁴ Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci – Zprávy o životě jeho a některé ukázky z jeho pamětí*, in: Časopis Musea Království českého 68, 1894, s. 257.

²⁵ Čtvrtá část Register bílých nebyla zahrnuta do této práce.

Jeníškem stejná. Jak již bylo výše řečeno, srovnání obou pramenů by bylo jistě zajímavé a mohlo by přinést obohacení do dějin zemědělství v předbělohorském období.²⁶

Deníky v očích badatelů představují literárně i obsahově vyspělejší druh pramene, nežli je tomu u Register, která mají blíže k hospodářským a účetním záznamům. Nejstarší známé cestovní deníky se vyskytují až od druhé poloviny 16. století. Deníky se vyznačovaly zápisky ze soukromého života, relativní pravidelností zápisů a vedli si je výhradně muži ze všech vzdělaných vrstev. Tito muži reflektovali nesporná fakta, ale svůj názor velmi zřídka. Mezi tématy zápisů se objevovalo například počasí, itinerář, údaje o práci v úřadech, společenských událostech, dále také evidovali finanční výdaje nebo udávali zprávy o obecném dění. Petr Maťa se zamyslel nad tím, proč si tito muži deníky vedli. Došel k názoru, že k tomu měli individuální psychologické pohnutky, chtěli si zaznamenat zážitky z cest či významné rodinné události. Důležitým faktorem byla také změna ve vnímání času. Lidé se přizpůsobili lineárně chápanému času a uvědomili si lidskou pomíjivost. Šlechta pak v zápisech nezapomněla zdůraznit svojí výjimečnost při sebechvále.²⁷

---

²⁶ Jaroslav HONC, *Hospodářské záznamy, zemědělská výroba a prodeje přebytků Jana Zákostelského v Lounech v r. 1553–1574*, *Prameny historie zemědělství a lesnictví* 7, Praha 1968.

²⁷ Petr MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky*, in: *Folia Historica Bohemica* 18, 1994, s. 99–120.

2. O smluvách – záležitosti cizích lidí

Druhá část Register bílých Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci obsahuje, jak napsal Vojtěch Jaromír Nováček, „*ubrmanské výpovědi*²⁸ *Jeníškovy ve sporech sousední šlechty jemu k rozhodnutí podávaných*“.²⁹ Na počátku 50. let 16. století byl Jan Jeníšek majitelem četných nemovitostí v okolí města Klatov a byl ctěným a váženým šlechticem. O jeho autoritě, přesahující přímý vliv v jihozápadních Čechách, vypovídá i tento oddíl, který je v rukopisu vymezen listy 98–187. Jedná se vždy o popis konkrétního problému a postupu jeho řešení. Zápisy, které jsou vytrženy z kontextu, a nepodařilo se je blíže rozkrýt, byly vynechány.³⁰

Jako první popisuje Jan Jeníšek událost z června roku 1551. Na Švihově³¹ se pan Humprecht Bernát Koc a sám Jeníšek smlouvali s panem Kavkou a Janem a Humprechtem Černíny o dva pacholky – Martina a Jakuba. Pacholci pocházeli z vesnice Chlumské, toho času pobývali na statku Černínů v Trnčí u Ježov s dalším bratrem. Nemohli se dohodnout, kdo půjde k jakému pánu, neboť „*každý z nich chtěl k nim k voběma*“.³² Pánové ale rozhodli, že starší pacholek zůstane u pana Kavky a mladší u Černínů.

2.1 Rukojemství

Další událost se týká zrušení rukojemství³³: Jan Byšický z Byšic na Svatém Poli, purkrabí Pražského hradu, podruhé obesílal Jana Jeníška v záležitosti Václava

---

²⁸ Ubrman je smírčí soudce, rozhodčí. Jaromír BĚLIČ – Adolf KAMIŠ – Karel KUČERA, *Malý Staročeský slovník*, Praha 1978, s. 525.

²⁹ Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci – Zprávy o životě jeho a některé ukázky z jeho pamětí*, Časopis Musea Království českého 68, 1894, s. 237.

³⁰ Pro tuto kapitolu byla použita folia 170–175, kde jsou zachyceny zápisy z let 1551–1552 (někdy rámce sporů přesahují tato vymezená léta).

³¹ Vodní hrad Švihov nechal postavit na místě původní tvrze Půta Švihovský z Rýzmburka a ze Skály mezi léty 1480–1489 jako jedno z rodových sídel tohoto významného panského rodu. Půtovi potomci ale kvůli finančním obtížím byli nuceni hrad prodat. Koupil jej Herald Kavka z Říčan a ze Štěkně v roce 1548. Pan Kavka měl posléze s Janem Jeníškem mnoho jednání a také sporů. Sídla obou šlechticů byla od sebe vzdálena přibližně 8 km. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 9, Praha 1996, s. 15, 19.

³² Registra bílá, fol. 170r.

³³ „*Rukojemství bylo oblíbeným způsobem zajištění splnění pohledávky. Spočívalo v tom, že za splnění pohledávky ručila, původně na prvním místě, později jen v případě, že by dlužník neplnil, jiná osoba, tzv. rukojmí... Povinnost rukojmího zaplatit věřiteli zanikala jeho smrtí, ten se pak mohl hojit na dlužníkovi. Rukojmí nesměli být kněží, vojáci, ženy (vyjma manželky, která se mohla zaručit za svého manžela), nedospělci a neosedlí lidé. Rukojmí se zřizovali při zápůjčkách, pro zaplacení věna, u deliktů, pro ručení za spáchanou škodu atd.*“ Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1997, s. 118.

Lehonského, aby položil vypovídací list k úřadu pražského purkrabství.³⁴ Jan Jeníšek a Václav Lehonský byli rukojmí ručící za Adama ze Šternberka a Václav Lehonský se chtěl rukojemství vzdát. Časová lhůta pro tento úkon byla půl roku před projednáváním daného případu. Lehonský tehdy v hlavním listě vypověděl rukojemství na sumu 850 kop grošů českých za Adama ze Šternberka a na Zelené Hoře. List vypovídací potřeboval od všech rukojmích ke svědectví a musel ho odevzdat na úřad pražského purkrabství 9. září 1551 ve 13 hodin pod pokutou položenou v prvním půhonu v případě nedodržení času. Jeníšek ale nepoložil vypovídací list k úřadu pražského purkrabství po prvním půhonu³⁵ a již se blížila doba soudního jednání. Jan Jeníšek tehdy pobýval v Praze, kde mu Jiřík Ursín (jako poručník celé pře) předal důhon³⁶ a Jeníšek rychle sepsal svědectví. Toto svědectví si posléze zapsal i do Register. Mimochodem si Jeníšek poznamenal, že „... *takový přípís toho listu odsvědčujícího také psán se najde v rejtrích přípísů ode mě stavu rytířského toho roku listů psaných*...“.³⁷ Přípis odsvědčujícího listu napsal Jeníškův syn Vladislav. Tento list byl dán panu Jiříkovi Ursínovi, neboť jemu Jeníšek svěřil poručnictví nad sporem. Jeníšek Ursínovi dal „*v jeho domě ve světničce nahoře*“³⁸ důhon, kterým ho Lehonský poháněl kvůli vypovídacímu listu. Ursínovi poté pověděl, aby se přiznal, že „*jest mi půl léta napřed dáno věděti*“.³⁹

V tomto shrnutí je třeba hledat odpovědi na otázky obsahující pojmy *rukojmí*, *svědomí*, *dání napřed věděti* nebo si můžeme všimnout konkrétních popisů času nebo místa. Základním faktem popsaného děje bylo ručení více osob za Adama ze Šternberka, přičemž Václav Lehonský se chtěl z rukojemství *vyvadit*. Učinil tak správným právním postupem, kdy obeslal všechny rukojmí půl roku předem.⁴⁰ Tím je informoval o svém konání a také po nich chtěl, aby položili u pražského purkrabství vypovídací list. Jan Jeníšek zřejmě z důvodu, že mu Jiřík Ursín jako rozhodčí všech rukojmích včas nedoručil důhon, musel

³⁴ Purkrabský soud se zabýval záležitostmi sporů z dlužních úpisů a v jeho čele stál nejvyšší purkrabí. Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1997, s. 66.

³⁵ Půhon je písemná formulace žaloby, se kterou se chystal žalobce (původ) vystoupit proti obžalovanému (pohnanému) na soudu. V půhonu je uvedeno datum konání soudu a také jména komorníků, kteří ho mají doručit. Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1997, s. 99.

³⁶ Důhon je druhý půhon.

³⁷ Registra bílá, fol. 171r.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ „Nalezli vuobec za právo: Jestliže by věřitel dal rukojmiem napřed puol léta věděti, tehdy ten má to jiným rukojmiem také dáti znáti, i tomu, za kohož jest slíbil. Pakli by nedal znáti jiným rukojmiem i jistci, za kohož jest slíbil, pro to jistec i jiní rukojmie ten list mají vyvaditi jakž budú moci.“ Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (ed.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*, Dolní Břežany 2007, čl. 417. Podle Opolsko-ratibořského zřízení z r. 1563 je nutné pro vypovězení rukojemství „...čtvrt léta před vyjitím času vypověděti rukojemství listem otevřeným s dvěma svědky.“ Toto ustanovení se tedy liší v časové lhůtě o čtvrt roku v porovnání s Vladislavským zřízením zemským. Srov. Rudolf RAUSCHER, *K rukojemství v českém právu zemském*, Praha 1923, s. 17.

narychlo sepisovat svědectví. Jan Jeníšek uvádí, že ve stejný den (v pondělí před Narozením Panny Marie 1551) vyřizoval další záležitosti týkající se podání svědectví na Klatovsku: Prý doma na Svrčovci a také v domě Jiříka Ursína dal zřetelně Ursínovi najevo, kde udělal chybu. Zřejmě se jedná o Jeníškův omyl, kdy si špatně zapsal data událostí. V polovině 16. století nemohl při předpokladu, že cestoval s koňským povozem, stihnout přicestovat z Prahy a k tomu ještě mít na Klatovsku relativně časově náročná jednání.⁴¹

Nyní se pokusíme vysvětlit výše zmíněné právní pojmy, které se objevily v zápisu: Rukojemství bylo způsobem ručení za dluh, kdy rukojmí ručil za to, že věřiteli bude jeho půjčka navracena. Původně věřitel žádal na dlužníkovi zástavu v podobě věci nebo osoby, ale postupem času se úloha rukojmího posunula do role prostředníka mezi věřitelem a dlužníkem, například předával oběma stranám vzkazy, zastupoval je na soudu,... V českém právu bylo běžné ručení více rukojmích najednou. Jako minimální počet se uvádí dva rukojmí. Mohli ručit všichni stejným dílem nebo každý jen za svou část. Věřiteli mohl ručit jeden rukojmí za druhého apod. Nejvíce se využívalo ručení stejným dílem. Tehdy byli všichni rukojmí povinni konat veškeré právní kroky společně. Rukojmí musel vykonat rukojemský slib ústně a podáním ruky a navíc byla vytvořena rukojemská smlouva.⁴²

Co se týká svědectví (*svědomí*), od přelomu 14. a 15. století se v Čechách začalo využívat písemného svědectví neúředních osob. Nahradilo tím osobní svědectví s nutností přísahy před soudem. Na počátku 16. století bylo písemné svědectví povoleno u zemského a purkrabského soudu s omezením na příslušníky panského a rytířského stavu. Toto ustanovení se netýkalo soudních sporů o čest, hrdlo a nemovitý majetek.⁴³ Došlo tak k racionalizaci soudního řízení, podstatná již nebyla přísaha, ale výpověď o daných skutečnostech. Osobní přísaha byla v listech nahrazena formálním odvoláním se na úřední přísahu nebo na *víru a duši* svědka.⁴⁴

---

⁴¹ Norbert Ohler ve své knize uvádí, že středověký cestovatel urazil po souši v průměru 30 km za den. Kurýr, který jel na koni a přepřahal jej, urazil 50–80 km. I kdyby Jan Jeníšek jel na koni a pravidelně jej měnil, nestihl by do Prahy dojet za jediný den, vezmeme-li v úvahu, že cesta mohla být o mnoho delší než dnes. (Dnešní cesta je dlouhá přibližně 140 km). Norbert OHLER, *Cestování ve středověku*, Jinočany 2003, s. 156–159.

⁴² Rudolf RAUSCHER, *K rukojemství v českém právu zemském*, Praha 1923, s. 3–25.

⁴³ Josef MARKOV, *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.–XVII. století*, Praha 1967, s. 188–193.

⁴⁴ Tamtéž, s. 175.

2.2 Smlouva s Matějem mlynářem

Následující zápis z listopadu roku 1551 popisuje smlouvu uzavřenou mezi Janem Jeníškem a Matějem mlynářem, synem Vaníkovým ze Štěpánovic a Jeníškovým poddaným. Jeníšek uzavřel s Matějem smlouvu o to, aby mu řezal *sněty* na jeho vodní pile ve Svrčovci.⁴⁵ Smlouva udává, že prkna mají být dlouhá 9 loktů. Přesné vymezení lokte, se kterým měřil Jan Jeníšek, neznáme, proto použijeme míru obecně rozšířenou. S využitím délky lokte českého (pražského) 59,27 cm⁴⁶ zjistíme, že prkna, která měl Matěj mlynář řezat, měřila přibližně 5,3 metru. Prkna měla sloužit pro potřeby Jeníška a od každého prkna měl dostat Matěj po 14 *denárech malých*.⁴⁷ Pán Matěji povolil, aby si pro své potřeby zadarmo nařezal 20 snětů ze svého dříví. Potom ale musel nařezat z Jeníškova dříví 20 snětů bez odměny. Každý rok si mohl Matěj ze svého dříví nařezat tři stromy zadarmo. V případě, že by jich Matěj přivezl více než tři, musel by Jeníškovi platit jako jiní lidé podle vyměření. Mimo dlouhá prkna se Jeníškovi hodila i kratší, například na zhotovení hrází rybníků nebo na stoky. Na závěr Jeníšek píše, že Matěj „...a také prkna rovná podle míry dané mně i jiným každému náležitě řezati má a škody dělati nemá a prkna mně řezaná z pily má dolů skládati rovně jedno na druhé klásti rovnati a je prokládati aby schla má. A poklop dveře u pily i na pile zavírat i i zamykat má.“⁴⁸

Z této části si můžeme všimnout, že byl Jan Jeníšek opatrný, šetrný a bál se o svůj majetek. Matějovi za práci zaplatil, a povolil mu, že si může zdarma nařezat omezené množství dříví. Nevíme, zda odměna byla přiměřená, nízká či vysoká, ale dle Jeníškovy opatrnosti by se dalo soudit, že se takřikajíc nepředal. Dokladem o jeho preciznosti může být nařízení, aby Matěj skládal rovně prkna na sebe. Pravděpodobně lidé sloužící Janu Jeníškovi měli poměrně tvrdého a puntičkářského pána.

Matěj mlynář měl kromě řezání dříví i jiné povinnosti, které se týkaly udržování mlýna a pily a jejich jednotlivých součástí. Matěj měl provádět údržbu a opravy zadarmo. Jeníšek se mu odvděčil darováním železa. Nakonec opět výchovně upozornil na to, aby vše proběhlo tak, jak má: „*Bud' já doma neb nebud' bez vejmluvy všelijaké aby jeho k tomu*

⁴⁵ Slovníkový význam slova „snět“ je špalek. V Jeníškově podání zřejmě dochází k posunu významu slova na celý kmen stromu. Jaromír BĚLIČ – Adolf KAMIŠ – Karel KUČERA, *Malý Staročeský slovník*, Praha 1978, s. 462.

⁴⁶ Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy* (dále jen *Metrologická příručka*), Sušice 1984, s. 71.

⁴⁷ Jeníšek označuje díly českého groše malým písmenem d (denár). V tomto případě (denáry malé) se s největší pravděpodobností jedná se o $\frac{1}{14}$ groše českého, nazývanou také haléř. Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav Nový, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2002, s. 467; Petr VOREL, *Peníze a peněžní početní jednotky v 16. století*, Theatrum historiae 6, 2010, s. 226.

⁴⁸ Registra bílá, fol. 171v.

*nebylo potřeba napomínati a pobízeti též na noc i přede dnem pokudž náležitě bude řezati, aby mi z toho zase poněvadž sem tak veliký a znamenitý náklad na to všecko na té pile učinil.*⁴⁹ Pokud by Matěj něco opomenul nebo zanedbal, musel by ho Jeníšek trestat. Také nesměl nikomu nic půjčovat nebo řezat bez pánova vědomí. Jestliže by někomu prkna dával, musel Matěj převzít peníze za dílo a odevzdat je Jeníškovi.

2.3 Ležení

Následný rozsáhlejší oddíl popisuje vazbu Jana z Ježov. Dne 20. prosince 1551 byl Jan, Vondrův syn, dán na rukojmí od pana Adama ze Šternberka, nejvyššího sudího dvorského Království českého, a od purkmistra a rady městečka Nepomuka pod částkou 200 kop grošů českých. Pokud by se Adam ze Šternberka nebo zmínění purkmistr a rada Nepomuka ve lhůtě čtyř týdnů⁵⁰ ozvali panu Adamu Nebílovskému, tak ten měl rozkázat rukojmím, aby postavili do vazby v Nepomuku Jana z Ježov. Kdyby rukojmí tak neučinili, propadne zmíněných 200 kop grošů českých k ruce panu Janu Jeníškovi. Jan Vondrův se měl dle zápisu chovat pokojně skutkem i řečí k Janu Jeníškovi i jeho dědicům. Dále pak se v neděli 13. prosince sešli všichni rukojmí na Zelené Hoře a smlouvali se s Adamem ze Šternberka ve velké světnici. Adam ze Šternberka pravil, že „*se mnou (Janem Jeníškem – pozn. aut.) o toho vězně v žádnou při dáti nechce. Než žádá a oni že se přimlouvají abych s nim lásku učinil a jej na rukojmí dal a že oni všickni sau mi povinni a byli by proti každému pomáhati v takové věci a nedal pan mi nic stěžovati sobě než abych tak učinil...*“⁵¹ Adam rozhodl, že zmíněný vězeň má být dán na rukojmí pod 200 kop grošů českých a 20 rukojmích se mělo za něj zaručit. Kdyby bylo rukojmím dáno vědět čtyři neděle předem, mohli by opět postavit vězně před nepomucké právo.

Tento nepřiliš srozumitelný případ řeší otázku rukojemství více rukojmích a záležitost ležení. Z Jeníškova popisu není zcela jasné rozložení úloh jednotlivých účastníků dané situace. Domníváme se, že Adam ze Šternberka a rada a purkmistr městečka Nepomuka vystupovali jako rukojmí a zprostředkovatelé. Adam Nebílovský byl pravděpodobně dlužník, který komunikoval prostřednictvím rukojmích s věřitelem, kterého v tomto případě neznáme. Jan, Vondrův syn, byl pak zástupcem rukojmích v ležení. Dlužník nebyl schopen svůj dluh na 200 kop grošů českých splácet, a proto vydal místo sebe rukojmího Jana, syna Vondrova z Ježov. Tento rukojmí byl pak nucen měnit místa

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Tuto lhůtu (od upomínky k vlehnutí) zřejmě určovala rukojemská smlouva. František ČÁDA, *Ležení podle českého práva zemského. K osobní exekuci II.*, Praha, 1922, s. 43.

⁵¹ Registra bílá, fol. 172r.

ležení, nejprve pobýval v Nepomuku, posléze musel odejít k Janu Jeníškovi. Adam ze Šternberka měl obavy, aby kvůli tomuto vězni nebylo narušeno jeho přátelství s Janem Jeníškem, neboť Jeníškovi se pravděpodobně fakt, že měl přijmout v ležení rukojmího, příliš nelíbil.

Tzv. ležení bylo způsobem mimosoudního vymáhání dluhu. Šlo o realizaci osobního ručení rukojmího v případě, že dlužník neplnil své závazky. Institut ležení vycházel ze starého způsobu ručení, kdy rukojmí ručili osobně a byli v podstatě zajatci. Splacením dluhu ležení zaniklo. Pokud došlo k realizaci ležení, zvyšoval se dlužníkův dluh o tzv. proležené. Rukojmí za sebe mohli posílat zástupce, vlehnout mohl i sám věřitel, aby si vynutil dlužníkovu plnění.⁵² O místě vlehnutí rozhodoval věřitel, obě strany nebo dokonce sám rukojmí. Pevná zásada, na jaké místo se má vlehnout, neexistovala. Většinou bylo místo vybráno v okrsku, ve kterém pobýval dlužník, nebo to bylo například město, kde bydlel věřitel, který tak měl možnost kontroly *ležáka*. Nejčastějšími místy byly zejména hospody, tvrze a vsi. Existují případy, kdy ležení probíhalo v domě věřitele, ale spíše se vykonávalo ve staveních cizích: „...*dlužník má vlehnouti v dům cizí, který není ani jeho, ani věřitelův, který však vyhovuje požadavkům kladeným naň smlouvou.*“⁵³ Dále bylo nutné, aby dům byl počestný – to v případě výkonu ležení na tvrzi Jana Jeníška ve Svrčovci jistě platilo. Ležení bylo ukončeno v případě, že dlužník uhradil všechny škody i náklady spojené s ležením.⁵⁴ Za pozornost také stojí počet rukojmích, tedy dvacet osob. Toto číslo je na české poměry velmi vysoké, když uvážíme, že obvykle se nejvyšší počet rukojmích pohyboval jen kolem dvanácti.⁵⁵

2.4 Svědectví u komorního soudu

Další zajímavý zápis v Registrech je datován do října roku 1552. Jedná se o půhon k svědectví ke komornímu soudu. Na začátku je opsán půhon, ve kterém nejvyšší hofmistr Království českého Zdislav Berka z Dubé na Lipé a Zákupech dal na vědomí, že jednal na žádost Jana Žižky, který potřeboval svědectví proti vladykovi Benešovi Cílovi ze Svojšic. Zdislav Berka z Dubé tedy oznamoval nejspíše Janovi Jeníškovi (tento zápis nemá konkrétní oslovení), aby podal svědectví ke komornímu soudu pod pokutou 20 kop grošů

---

⁵² Rudolf RAUSCHER, *K rukojemství v českém právu zemském*, Praha 1923, s. 23–25.

⁵³ František ČÁDA, *Ležení podle českého práva zemského. K osobní exekuci II.*, Praha, 1922, s. 49.

⁵⁴ Tamtéž, s. 45–50.

⁵⁵ Tamtéž, s. 35.

českých. Pod tímto přípisem následuje *podepsaná cedule řezaná*⁵⁶ od samotného Jana Žižky, který psal Jeníškovi, že u něho byl ve službě a že se choval poctivě, nedopustil se žádné škody a že Jeníšek má povinnost podat svědectví, neboť to nařizovalo zemské zřízení. Zdislav Berka z Dubé poháněl Jeníška podruhé, protože Jeníšek svědectví ke komornímu soudu ve stanovené době nepodal. Mezi prvním a druhým půhonem uběhly pouhé čtyři dny. Konečně Jeníšek písemně stvrdil, že Jan Žižka u něho pracoval jako písař a po ukončení této služby mu bylo vše zapláceno. List napsal Jeníškův syn Vladislav. Na konci listu bylo potvrzeno, že vše, co je napsáno, je pravdivé a byla přivěšena Jeníškova pečť. Toto písemné svědectví pak Jeníšek poslal po Bavoru Sádlovi do Prahy ke komornímu soudu. Na závěr Jeníšek nezapomněl poznamenat, že půhon, důhon i přípis svědomí jsou uloženy „*v truhle ve sklepě mezi listy od stavu panského toho roku psaných*.“⁵⁷

Tento opis nám demonstruje systém podávání půhonu ke svědectví. Po nesplnění půhonu byl podán druhý půhon, tedy důhon.⁵⁸ Protože byl Jan Jeníšek urozencem, mohl svědčit dle dobových norem písemně, nemusel se osobně dostavit ke komornímu soudu. Ze zápisu se nedozvídáme, o jaký konkrétní typ sporu se jednalo, proč žádal Jan Žižka svědectví na Janu Jeníškovi, že u něho poctivě pracoval. Nyní si přiblížíme úlohu komorního soudu, neboť nejčastěji řešil spory, které jsou zaznamenávány v Registrech.

Postavení a působnost komorního soudu byly dle Petra Kreuze po vydání Vladislavského zřízení zemského nepřilíš jasné a jeho působnost byla vymezena v podstatě negativně vůči ostatním soudům. Komorní soud postupně přišel o pravomoc řešení záležitostí majetkových, týkajících se cti nebo třeba závažnějších případů porušení zemského míru apod. Kolem roku 1515 se vymezily pravomoci komorního soudu přibližně na následující oblasti: Z civilního práva se jednalo o nevydání, nenavrácení movitých věcí; rušení držby; neprovedení vkladu do desek zemských; nedodržení smlouvy, rčení, tj. nesplnění slibu něco dát; spory o dluhy, nevydání svěřených peněz, věcí či listin; spory o závazky vzešlé z rukojemství,... Z trestního práva šlo například o urážku soudu; pých v různých formách (útok proti svobodné osobě, fyzický útok proti nesvobodné osobě, útok proti cizímu majetku – například posekání cizí louky); krádež a koupě kradených věcí

---

⁵⁶ Registra bílá, fol. 173r; řezaná cedule = „Na ní psána dvojmo písemnost pro dvě strany platná — smlouva, účty, obsílka atp. —, pak řezem nerovným rozdělena a každá strana dostala jedno pare; shoda zářezů obojího pare byla svědectvím, že písemnost je pravá.“ <<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>, [30. 3. 2012].

⁵⁷ Tamtéž, fol. 173v.

⁵⁸ Josef MARKOV, *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.–XVII. století*, Praha 1967, s. 200 uvádí, že důhon „... odpovídal úřednímu obeslání“ ...“.

apod.⁵⁹ Roku 1534 vydal Ferdinand I. *Zřízení o komorním, hejtmanském i dvorskému soudu* a spojil tak komorní soud s úřadem i soudem hejtmanským⁶⁰ do jedné instituce. V čele stál nejvyšší hofmistr Království českého (v letech 1534 až 1553 zastával úřad stoupenec Ferdinanda I. Zdislav Berka z Dubé) a nejméně 12 přísedících vybraných z pánů a rytířů a jmenovaných králem. Soud měl zasedat každý den kromě středy a soboty, významných svátků a doby, kdy jednal zemský soud. Vynášel rozhodnutí ve sporech, kde bylo poháněno nebo obesíláno⁶¹ před krále, dvorský či hejtmanský soud.

Zemské zřízení z roku 1549 obsahovalo samostatnou část o komorním soudu. Nařizovalo například, že král měl být přítomen zasedání soudu. Dále byla určena doba odesílání půhonů na čtyři týdny před zahájením soudu a doručovány měly být dva týdny před zahájením soudu.⁶² „*Půhon k svědomí zavazoval pohnaného svědka, aby se v poměrně krátké lhůtě a v termínu, který určil soud obvykle na návrh pohánějícího, dostavil k soudu ke svědecké výpovědi.*“⁶³ Toto sdělení by vysvětlovalo rychlost, se kterou Jan Jeníšek obdržel za sebou půhon i důhon. Rozchází se ale v tvrzení, že svědek se musel dostavit svědčit osobně. Jak již bylo výše zmíněno, svobodné osoby mohly svědčit písemně. V 16. století bylo běžné, že svědek byl povinen svědčit až po obdržení důhonu. Nevýhodou pro takového svědka, který čekal na důhon, bylo, že musel úřední poplatky hradit z vlastních prostředků. Pouze v případech projednávajících čest, hrdlo a nemovitý majetek musel svědek svědčit osobně u soudu, kde složil přísahu před výkonem svědectví. Pokud svědek nechtěl svědčit, soud byl povinen ho donutit. Strana svědka předem vyrozuměla, jaké svědectví (*svědomí*) se po něm žádá – provádělo se to formou lístků (cedulí, které byly přiloženy k půhonům). Někdy se stávalo, že tato cedule byla připojena až k důhonu.⁶⁴

---

⁵⁹ Petr KREUZ, *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526–1547*, Praha 2000, s. 87–89.

⁶⁰ Hejtmanský soud fungoval mezi léty 1527–1534 a zabýval se řešením především činů proti zemskému míru a veřejnému pořádku. Petr KREUZ, *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526–1547*, Praha 2000, s. 93.

⁶¹ Tamtéž, s. 115. Od roku 1534 začal být půhon (písemná formulace žaloby) vytlačován obesláním (vznešením), vyjma trestních záležitostí, kde půhon nadále zůstal uplatňován. Obeslání bylo písemné nařízení vydávané jménem krále nebo nejvyššího hofmistra.

⁶² Tamtéž, s. 94–101. Srov. Josef MARKOV, *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.–XVII. století*, Praha 1967, s. 203. Zde se uvádí, že do 2 týdnů se má podat půhon o položení listů, majestátů, řezaných cedulí, ..., ale půhon o vydání svědectví se má doručit do lhůty, kterou určí sama strana. Tamtéž, pozn. č. 17 pak autor dodává, že někdy byly lhůty k dodání svědectví velmi krátké – například do druhého dne.

⁶³ Petr KREUZ, *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526–1547*, Praha 2000, s. 116.

⁶⁴ Josef MARKOV, *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.–XVII. století*, Praha 1967, s. 201–203.

2.5 Urážka na cti

Následné pojednání nám sděluje, jak probíhalo řešení sporu o urážku na cti. Na úvod Jeníšek vysvětluje, že dále popsaná smlouva nebyla sepsána, nýbrž ústně vypovězena Adamem ze Šternberka před mnoha lidmi. Jan Jeníšek byl žádán, aby s panem Kavkou rozhodli spor mezi Janem, Václavem, Mikulášem Žitínym, Václavem Výškem a Janem Obyteckým. Jan Obytecký (*Vobytecký*)⁶⁵ měl totiž urazit nebožtíka Výška. Prý prohlásil, že Výšek je podvodník a připravil o dvůr Obyteckého otce. Jan Obytecký nechal před „komisí“ promluvit svým jménem přítele Mikuláše Sobětického, který prohlásil, že považuje nebožtíka Výška za „*ctného, dobrého, zachovalého člověka a že jest se ctně a chvalitebně choval*.“⁶⁶ „Komise“ mu po této výpovědi sdělila, že pře může být ukončena. Ukončili i spor mezi Václavem Výškem a Janem Obyteckým, mezi nimiž došlo k potyčce a Výšek byl zraněn. Nakonec bylo ujednáno, že Obytecký dá panu Václavu Žitínovi za škody 40 kop grošů českých. Do dvou týdnů měl zaplatit 10 kop grošů českých. Další předepsaný splátkový kalendář je přeškrtnutý, ale pod textem je znovu připsán. List i s deseti kopami grošů českých měl schraňovat pan Kavka na Švihově. Pak Kavka v listě slíbil Václavovi Žitínovi za Jana Obyteckého, že do Výškovy krčmy nebude Jan Obytecký svým lidem zakazovat chodit. Ostatek peněz se měl doplatit na svatého Jiří – 10 kop a na svatého Havla zbytek, tedy 20 kop grošů českých.

Jádrem tohoto sporu je nářek cti. Jan Obytecký obvinil jistého Výška, nebožtíka, že okradl o statek jeho otce. Spor byl řešen pomocí smluvců, mezi nimiž byl *Adam ze Šternberka, Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci a také pan Heralt Kavka z Říčan na Štěkni a Švihově*. Za Jana Obyteckého promluvil Mikuláš Sobětický, který popřel, že by Obytecký někdy hanil zemřelého Výška. Peněžní „trest“⁶⁷ pak musel Obytecký zaplatit Václavovi Žitínovi. V textu je uveden další spor, a to jakási „rvačka“ mezi Janem Obyteckým, který zaútočil na Václava Výška. V závěru stojí nařízení, aby Jan Obytecký nezakazoval svým lidem navštěvovat Výškovu krčmu.

Otázek k danému textu vyvstává mnoho, bohužel neumíme na všechny odpovědět. Zdálo by se, že spor o čest zemřelého Výška povede jeho příbuzný stejného jména, ale „odškodnění“ si odnesl Václav Žitín. V dostupné literatuře nebylo nalezeno, v jakém

---

⁶⁵ Jan Jeníšek používá nespisovné Vobytecký. Správně se jméno píše Obytecký, podle vsi Obytce.

⁶⁶ Registra bílá, fol. 174r.

⁶⁷ Srov. Rudolf RAUSCHER, *Urážka cti podle českého práva zemského*, in: Naše právo a stát: Sborník k šedesátému výročí založení Spolku československých právníků „Všehrd“, Praha 1928, s. 52. V případech, kdy pohnaný před soudem prohlásil, že pohanějící z ničeho neobviňuje, že ani nemá z čeho a že ho považuje za dobrého člověka a pohanějící se s tímto prohlášením spokojil, tak pohnaný „...nebyl mu ani škodami zavázán“.

příbuzenském stavu byli výše zmínění Václav Výšek a Václav Žitín nebo Žitín a Výšek se zmíněným nebožtíkem. O Janu Obyteckém je známo, že často někoho žaloval před komorním soudem.⁶⁸

Čest byla jednou ze základních hodnot a principů celé stavovské společnosti.⁶⁹ Čím vyšší postavení šlechtic měl, tím důležitější pro něj čest byla. Díky obecné vážnosti byl například oprávněn k vykonávání různých právních úkonů.⁷⁰ Čest byla ceněna více než hmotné statky. Kdo byl poškozen na cti, byl poškozen i v právu. Pokud došlo k poškození cti jakoukoli formou, bylo v zájmu poškozeného, aby nařčení ze sebe a své rodiny setřásl. Pohaněním jedince trpěla celá rodina. Soudní projednávání takovýchto sporů se uskutečňovalo před králem nebo zemským či komorním soudem. Zemská zřízení určovala, jaké konkrétní způsoby urážek jsou urážky na cti a co pouze tzv. slova hanlivá (důtklivá). Nárek cti býval spáchán nejčastěji slovně. V dalších případech k němu docházelo písemně, jednáním nebo například vylepováním cedulí na veřejně přístupných místech. Bezdůvodné obviňování z trestného činu či nepočetného jednání – například krádeže se týká i našeho případu. Jak jsme poznali, nárek cti mohl být spáchán i na mrtvém. Jeho pozůstalí se snažili navrátit rodině ztracenou čest, která i po smrti uraženého rodinu tížila. Ve zmíněném případě došlo ke smírnému vyřešení sporu před soudem. Trestání z nářku cti záviselo také na postavení obviněné osoby – platilo čím výše postavená osoba, tím vyšší tresty za jejich urážku – například za urážku zemských úředníků nebo krále hrozily tresty smrti. Prohrávající strana také platila náklady vzniklé podáním půhonu.⁷¹

2.6 Mezní soud

Jeden z mnoha sporů mezi Zikmundem Měsíčkem a Heraltem Kavkou z Říčan se týkal gruntů v Balkovech. Heralta Kavka na těchto pozemcích nechal nasekat dříví, které si Zikmund Měsíček přivlastnil a odvezl k pivovaru. Natož pan Kavka poháněl Zikmunda z výtržnosti, ale rozepře byla vyřešena dohodou. Kavka stáhl půhon s tím, že Měsíček měl

---

⁶⁸ V roce 1568 to bylo na Adama Sekerku ze Sedčic za pokus o zabití a v roce 1571 žaloval na Bořivoje Rochce z Otova na Týnci opět za fyzické napadení jeho osoby. Viz Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, díl 1/1, Klatovy 1927, s. 398.

⁶⁹ Jana SCHWALLEROVÁ, „Život a dobrá čest jedním krokem kráčeji“: *Čest a každodennost ve Veselí nad Lužnicí v 17. a 18. století*, in: Kuděj 1, 2006, s. 26. Pojem „čest“ podle Jany Schwallerové zahrnuje bezúhonnost, obecnou vážnost, respekt, úctu, dobrou pověst nebo jméno mezi lidmi, důvěryhodnost.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Rudolf RAUSCHER, *Urážka cti podle českého práva zemského*, in: Naše právo a stát: Sborník k šedesátému výročí založení Spolku československých právníků „Všehrd“, Praha 1928, s. 41–53.

dát do čtyř neděl nasekat 10 láter⁷² dříví ve svém lese Bělči. Dříví mělo být svezeno z lesa na stranu k Dolanům, kde si ho měl pan Kavka vyzvednout. Tak se také stalo.

Další zápis, jak Jan Jeníšek podotýká, že byl pouze ústně vypovězen Adamem ze Šternberka. Měsíček a Kavka se měli dohodnout 5. března 1552 na Zelené Hoře v otázce pozemku v Balkovech. Pan Humprecht a Jan Jeníšek měli být rozhodčími a spor spravedlivě vyřešit. V případě, že by se zmínění pánové nedohodli, muselo by se přikročit k vyslýchání svědků. Rozhodčí by jim sdělili, kdy a kde by k tomu došlo. Pan Kavka zakázal Měsíčkovi, aby ze svých gruntů vytvořil pastvu pro ovce, ale toto prohlášení prozatím zrušil. Poté 5. března 1552 na Zelené Hoře se jednání nekonalo a bylo posunuto až na konec září.

Tentokrát nepřišel jen pan Kavka. Vzkázal, že je nemocný a poslal místo sebe Adama z Roupova. Na to se Jeníšek a pan Humprecht rozhodli, že věc odloží, až se pan Kavka uzdraví. Zanedlouho pan Humprecht zemřel. Až v roce 1558 se vedle Jeníška stal druhým prostředníkem pan Bohuslav Vidršpergar. Následující rok bylo domluveno jednání, ale pan Kavka se omluvil z důvodu nemoci. Jednání bez pana Kavky nemohlo pokračovat, a tak bylo rozhodnuto, že každá strana postaví tři nebo čtyři svědky „...a ty meze vedli.“⁷³ Zikmund Měsíček prohlásil, že pojede za panem Kavkou na Švihov, kde se měli domluvit na termínu, kdy „budou míti na ty meze s těmi osobami vyjeti.“⁷⁴

V předchozím přípisu se projednávaly majetkové spory mezi urozeným pánem a rytířem. Jednání probíhalo v poklidné atmosféře, kdy se obě strany snažily dohodnout, neboť pan Kavka a pan Měsíček byli přátelé (ostatně byli také sousedé). Spory řešili tzv. ubrmani, jedním z nich byl vždy Jan Jeníšek. Spor se táhl mnoho let a až v jeho závěru bylo rozhodnuto, že se půjde *na meze*. Jedná se o zvláštní druh soudního řízení – tzv. soud mezní. Řešil majetkové spory, které bylo nutno rozhodnout přímo na sporném území. V čele tohoto soudu stál nejvyšší purkrabí a soud probíhal ve stanu postaveném na sporných místech.⁷⁵ Nejvyšší purkrabí měl po ruce dva přísedící z nižší šlechty a dvanáct šlechticů z místa sporu. Až do 17. století se využívala ordálová přísaha svědků ve vykopané jámě nebo se prováděla přísaha na kříž. Souzení mohli být nejen šlechtici, ale také měšťané.⁷⁶ Pokud se spory o nemovitosti nedaly vyřešit pomocí svědků, docházelo

---

⁷² Látro kubické je objemová jednotka pro polenové dříví. Protože neznáme délku polen, nemůžeme zjistit přesný objem. Při délce polena 1x1 sáh český (tedy asi 1,78 m x 1,78 m) má poleno přibližně 2,342 m³. Gustav Hofmann, *Metrologická příručka*, s. 70, 83.

⁷³ Registra bílá, fol. 175v.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (ed.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny*, Dolní Břežany 2007, pozn. 405.

⁷⁶ Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1997, s. 73.

k vyslýchání svědků úředníky na daném místě. Pokud strany přizvaly své lidi, kteří se dohodli a *srovnali*, nemuseli přísahat před svědectvím a byli vyslechnuti tajně. Pokud se nedohodli, museli svědčit každý zvlášť a pod přísahou.⁷⁷

---

⁷⁷ Josef MARKOV, *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.–XVII. století*, Praha 1967, s. 273.

3. O dluzích, slibích a rukojemství

V Registrech bílých Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci nese název *O dluzích, slibích a rukojemství* jejich první část. Najdeme v ní mnoho krátkých i delších zápisů týkajících se obchodu, směny zboží a z toho vyplývajících závazků a dluhů. Jan Jeníšek mj. popisuje, jak prodával jím „vyprodukované“ komodity a jaké zboží nakupoval. Následující text si nedělá nárok na úplnou analýzu většiny zápisů dané části Register, ale vybírá typické příklady. Do této kapitoly byly vybrány zápisky týkající se Jeníškovy podnikání a obchodování s rybami, kůžemi a vlnou, dále byl zachycen nákup zahraničního zboží, soli a sukna společně se šitím oděvů. Zápisky o prodeji ryb nebo o zhotovování oděvů se objevují i ve třetí části Jeníškových Register, a tak pro lepší přehlednost byly sloučeny a zařazeny do této kapitoly.

V blízkém okolí královského města Klatov se kolem poloviny 16. století nacházely majetky jak samotného města (vsi se dvory, statky, polnosti, rybníky, mlýny, pivovary atd.), tak místní drobné šlechty. V 16. století zažívalo městské hospodářství výrazný vzestup. I přes zkonfiskování majetku města po stavovském povstání z roku 1547, se kterým se město vyrovnalo, Klatovy i nadále bohatly, a to hlavně díky výnosům z výše zmíněných majetků.⁷⁸ Ani příslušníci nižší šlechty, hospodařící na menších pozemcích v okolí Klatov, nezůstávali pozadu a rozšiřovali své majetky podnikatelskými aktivitami. Výjimkou nebyl ani Jan Jeníšek z Újezda a na Svrčovci. Jeho podrobné zápisky o hospodářských a obchodních aktivitách nám umožní vhlédnout do konkrétních situací této sféry života rytíře.

3.1 Ryby

Rybniční hospodaření nebylo v Čechách žádnou novinkou. Nejstarší rybníky se budovaly již od středověku, nejprve ve východních Čechách.⁷⁹ Vyrůstající poptávka po rybách – jediném druhu masa, které bylo možno konzumovat o častých půstech⁸⁰ – byla jedním z důvodů vzestupu tohoto typu podnikání. Navíc nejenom šlechta si chtěla dopřávat

---

⁷⁸ Lenka SÝKOROVÁ a kol., *Klatovy*, Praha 2010, s. 164–168.

⁷⁹ Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 38–44.

⁸⁰ Postních dnů mohlo být v roce až na 150, přičemž aspoň 51 dnů se měl dodržovat přísný půst, kdy byla zakázána i konzumace vajec a mastných jídel. Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, díl 3–4, Praha 2001, s. 422.

takovou lahůdku, jakou byl český kapr. Zlatá éra rybníkářství v 16. století zasáhla i jižní část západočeského regionu.

Pro dostatečnou výnosnost rybníčního hospodaření bylo nutno budovat rybníky na vhodných místech a využívat správné postupy při chovu ryb. Již od 14. století se uplatňoval dvoustupňový chov spočívající ve využití dvou typů nádrží (v menším rybníku se dospělé ryby vytřely a posléze se odrostlý plod nasadil do větších nádrží). Další generace vylepšila chov na třístupňovou metodu, když zavedla tzv. rybníky výtažníky. Byly to mezičlánky, rybníky střední velikosti, ve kterých vyrůstal kapří potěr. V rybnících prvního typu se kapři třeli a po dvou letech byli přemístěni do výtažníků. Po dalším roce až dvou putovali do největších rybníků, kde byli vykrmováni.⁸¹ O souvislosti mezi věkem ryby a chutí masa se zmínil Dubravius: „*Pod čtyři roky je totiž maso dosud jalové, nad pět let začíná být příliš tuhé a nechutné.*“⁸²

Mezi největší podnikatele v rybníkářství patřila vyšší šlechta, která v rámci svého feudálního velkostatku budovala rozsáhlé rybníční soustavy. Města, nižší šlechta, dokonce i zámožnější poddaní budovali rybníky, ale ne v tak velkém rozsahu jako panstvo. Rybníkářství bylo tak oblíbené, protože výnosy z prodeje ryb byly vyšší než jiné podnikatelské aktivity. S rostoucí spotřebou ryb rostla i jejich cena.⁸³ Od 60. let 15. stol. do roku 1523 stoupla cena jednoho džberu⁸⁴ kaprů o 100%, a to na 140 grošů míšeňských. Za další tři léta pak vzrostla na 145 grošů míšeňských. Podle zjištění Aloise Míky, který se zabýval výnosy jihočeských velkostatků, cena kaprů neustále rostla, v roce 1546 se za jeden džber kaprů zaplatilo 180 grošů míšeňských.⁸⁵ Jan Jeníšek si poznamenal, že 5. března 1550 prodal několik džberů najednou, jeden v průměru za 195 grošů míšeňských. V říjnu 1550 pak prodal jeden džber kaprů za 145 kop grošů míšeňských.⁸⁶ V porovnání s rožmberskými cenami z roku 1546 byl na jaře nad cenou a na podzim pod cenou (předpokládáme-li, že se za čtyři roky cena razantně neměnila). Otázkou zůstává, jak

---

⁸¹ Alois MÍKA, *Osud slavného domu. Rozkvět a pád rožmberského dominia*, České Budějovice 1970, s. 35, 59–60.; Petr VOREL, *Zlatá doba českého rybníkářství. Vodní hospodářství v ekonomice 16. století*, in: *Dějiny a současnost* 8, 2007, s. 32.

⁸² Jan DUBRAVIUS, *O rybnících: věnováno Antonínu Fuggerovi*, Praha 1953, s. 67.

⁸³ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, díl 1–2, Praha 2001, s. 78–81.; Petr VOREL, *Zlatá doba českého rybníkářství. Vodní hospodářství v ekonomice 16. století*, in: *Dějiny a současnost* 8, 2007, s. 31.

⁸⁴ Džber pro váhu ryb je 120 liber, tj. 61, 728 kg. Gustav HOFFMAN, *Metrologická příručka*, s. 57. Jeden džber obsahoval asi 56–64 kusů kaprů. Petr VOREL, *Zlatá doba českého rybníkářství. Vodní hospodářství v ekonomice 16. století*, in: *Dějiny a současnost* 8, 2007, s. 32.

⁸⁵ Alois MÍKA, *Osud slavného domu. Rozkvět a pád rožmberského dominia*, České Budějovice 1970, s. 82–83.

⁸⁶ Registra bílá, fol. 64v, 69r.

zkušený byl Jeníšek v prodeji ryb, jaké prodejní ceny byly tolerovány v okolí Klatov nebo jak velké kapry prodával.

Správné osazování rybníka násadou bylo velmi důležité. Záviselo především na rozměrech a kvalitě rybníka, podle těchto parametrů se určil počet násady. Rybníkářský teoretik Dubravius⁸⁷ v 16. století radil, aby se do středně úrodného rybníka dávalo na tři tisíce tříletých kapříků na jedno rybníkářské jitro.⁸⁸ Podle Jeníškových zápisů nevíme, jak velké jeho rybníky byly.⁸⁹ Poznamenal si, že 11. dubna roku 1550 mu Vít Marval a Vaněk ze Lhotky přivezli plod z Dešenic od pana Trystrama, plodu mělo být na 33,5 kop, tj. něco málo přes dva tisíce kusů. Dále 23. dubna roku 1550 mu přivezli jiní pánové na 990 kusů plodu od Jiříka z Vrhavče.⁹⁰ Plod si Jeníšek kupoval, nechával si jej přivážet na jaře a na podzim.⁹¹ Při nákupu musel dbát na to, aby kupoval zdravý a dobře vyvinutý plod. Kapr měl být přepraven podle toku řeky nejlépe z vyššího místa na rovinatější, z chladnějšího do teplejšího či na úrodnější místo, aby se dále dobře vyvíjel.⁹²

Jeníšek vlastnil pět rybníků pod vsí Tupadly, navíc měl nejméně jeden rybníček přímo ve Svrčovci a další ve Štěpánovicích. V rybnících nechoval jen kapry, ale také štiky a okouny. V námi sledovaných zápisech je těžké určit zisk z rybníčního podnikání, Jeníškovi šlo hlavně o to, aby všechny účty za prodej či nákup plodu a ryb byly vyrovnány. Ani při nákupech plodu cena nebyla jednotná: Dne 23. dubna 1550 zaplatil za jednu kopu plodu 15 grošů míšeňských při nákupu od Jiříka z Vrhavče a o pět dní později kupoval

---

⁸⁷ Ve skutečnosti šlo o olomouckého biskupa Jana Skálu z Doubravky, který sepsal latinskou učebnici o chovu ryb nazvanou *O rybnících*. Kvality spisu byly oceněny po celé Evropě, byl přeložen do mnoha jazyků. Peter BALOG a kol., *Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami*, České Budějovice 2011, s. 149, pozn. 32.

⁸⁸ Alois Míka tento údaj přepočítal na dnešní poměry – je to asi 120 kusů na 1 hektar. Viz Alois MÍKA, *Osud slavného domu. Rozkvět a pád rožmberského dominia*, České Budějovice 1970, s. 80–81.

⁸⁹ Podle níže uvedených čísel o počtu plodu by v případě, že Jeníšek vložil každou várku plodu do jiného rybníka, mohl být jeden rybník velký 17 ha a druhý 8 ha. Tyto údaje jsou pouze odhady, vycházející z Dubraviových zásad. Jak z jiných případů víme, Jan Jeníšek se často neřídil obecně danými normami. Navíc si nemůžeme být jisti, jestli zakoupený plod nasadil do jednoho, nebo do více rybníků. Ani z Müllerovy mapy Čech z roku 1720 a z údajů I. vojenského mapování (josefského) nezjišťujeme, že by v daných lokalitách byly umístěny takto rozměrné rybníky. Otázka velikosti a přesného umístění Jeníškových rybníků zůstává tedy otevřená.

⁹⁰ Registra bílá, fol. 65v. Jeníšek platil za 1 kopy plodu 15 grošů míšeňských, za 16,5 kop by měl zaplatit 247,5 grošů míšeňských. Poslal tedy 4 kopy grošů míšeňských bez 8 grošů míšeňských a na závěr si potvrdil, že „nejsem jemu za to nic dlužen“. Proč částku zaokrouhlil, můžeme jenom spekulovat – nejpravděpodobnější se jeví důvod, že s Jiříkem obchodoval pravidelně a Jiřík Jeníškovi něco dlužil. Zřejmě, aby v registrech poznal, že tento obchod byl uzavřen, přeškrtnal první tři řádky tohoto zápisu.

⁹¹ Jindřich Vančura poukázal na obchodní vztah mezi Janem Jeníškem a Jiříkem Sobětickým, klatovským erbovním měšťanem, také zvaným Jiříkem od branky. Tento erbovní měšťan vlastnil na Loubském předměstí sad, stodolu a haltěř. U Tupadel měl vlastní rybníční hospodářství, odkud Jan Jeníšek kupoval plod. Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, díl 2/1, Klatovy 1929, s. 721.

⁹² Jan DUBRAVIUS, *O rybnících: věnováno Antonínu Fuggerovi*, Praha 1953, s. 47–48.

plod v Měčíně, respektive Vít Marval mu jej přivezl za cenu čtyři groše míšeňské za jednu kopu.⁹³

Jan Jeníšek nedisponoval rozsáhlým rybníčním hospodařením. Jistě pochopil, že rybníkářství bylo dobově velmi výnosné podnikání a rozhodl se rozšiřovat množství svých rybníků. S ohledem na jeho možnosti a prostředky nemohlo jeho rybníční hospodaření dosáhnout dalekosáhlých rozměrů. Chov ryb byla jedna z mnoha podnikatelských aktivit Jana Jeníška, která přispěla k postupnému rozšiřování Jeníškových majetků. Ryby většinou prodával okolní nižší šlechtě (od které zároveň odebíral rybí plod), řemeslníkům, krčmářům a klatovským měšťanům. Jeníšek ryby prodával po džberech, jejichž počet v daném období nepřekročil číslo šest při jednorázovém prodeji. Někdy se mu nepodařilo všechny vylovené ryby prodat, a tak si je ponechal pro domácí spotřebu.

Pro lepší představu, jak Jeníšek s rybami nakládal, lze uvést následující citaci: *„Item téhož léta po svatém Františku spustil jsem v Tupadlech pátej rybníček pode vsí. Dosti plnej byl a slovil sem jej v středu před večerem a našel sem v něm šest kaprů třecích a 7 kaprů, které vyrostli z plodu nasázeného a štiček voblaučkauv půl kopy a i a malejch štiček a za 2 kopy a vokounů 15 z toho vsazeného do štičného rybníku pode vsí v obloučklův 16 štiček a malých a za 2 kopy a vokounů 1 a do třetího rybníku vsazeno 6 kaprů třecích a jiné kapry i štičky sme snědli než plodu žádného v něm nenalez.“*⁹⁴ Jeníšek popsal výlov rybníků a uvedl počty různých druhů ryb. Protože neměl kupce, nějaké ryby rozdál a zbylé si ponechal a vyudil je. Malé štičky vsadil do rybníka nad tvrz ve Svrčovci. Na podzim roku 1550 provedl výlov pátého a druhého rybníka u Tupadel a také rybníka ve Svrčovci. Druhý rybník u Tupadel měl nejvíce ryb, ačkoli *„nebyl plnej, málo splavem z něho šlo vody“*⁹⁵ – 11 kaprů třecích, 46 kapříků vyrostlých z nasazeného plodu, 40 štiček a 7 velkých okounů. Malí okouni a štičky se vsadili do třetího rybníčku a zbytek byl vsazen do haltěře.⁹⁶ Jeníšek po výlovu rybníka *pod hradem* určil tři osoby, které měly ryby prodávat lidem, přičemž měly *„na na ně listy s rukojmími udělati kdo kolik džberu vezme.“*⁹⁷

---

⁹³ Registra bílá, fol. 65v.

⁹⁴ Registra bílá, fol. 231r.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ Haltěř je sádka na ryby. Jaromír BĚLIČ – Adolf KAMIŠ – Karel KUČERA, *Malý Staročeský slovník*, Praha 1978, s. 64.

⁹⁷ Registra bílá, fol. 231r.

3.2 Kůže, vlna

Jan Jeníšek choval z hospodářských zvířat ovce, skopce a voly. Voli byli oblíbení zejména pro snadný obchod s nimi, neboť se hnali živí po „volských cestách“ a přitom se po cestě pásli, čímž se ušetřilo za dopravu. Ovce se chovaly zejména pro vlnu.⁹⁸ Plzeňsko bylo jednou z oblastí chovu nejlepšího plemene ovcí. Předpokládá se největší zastoupení selské české ovce, která patřila do skupiny dlouhoocasých. Vyznačovala se chutným masem a na Šumavě se udržela až do 20. století. Kromě vlny ovce poskytovaly také mléko a maso, navíc hnojily úhor. Nebyly náročné, většinu roku zůstávaly na pastvě, jen v nejchladnějších zimních měsících bývaly ustájeny. Na starosti je měl ovčák, který ovce také léčil a staral se o jejich zdraví. Při stádu nad 300 kusů mu většinou pomáhal pacholek. Stříž a praní bývala práce poddaných.⁹⁹

Jeníšek ve svých Registrech popisuje, jak si nechával ze svých zvířat zpracovávat kůže a vlnu. Opět uvádí, kdo mu službu vykonal a kolik za služby zaplatil. V námi zkoumaném časovém rozmezí převažují zápisy o zpracování kůží. Jan Jeníšek měl ve svém okruhu několik řemeslníků, jejichž služby často využíval. Jedním z nich byl Štěpán Šmuchar, klatovský koželuh, jinak řečený Štěpánek. Vlastnil dům v Klatovech na Špitálském předměstí.¹⁰⁰ Jeníškovy časté zápisy o Šmucharovi by nám mohly napovědět, že Jeníšek byl zřejmě se Štěpánkovými službami spokojen a často se k němu vracel. Obecně můžeme konstatovat, že hovězí kůže byly mnohem dražší než kůže ovčí. Cena za jednu zpracovanou hovězí kůži se pohybovala v našich případech mezi 10–13 groši míšeňskými. Podstatné jistě bylo, jak velká kůže byla a k jakému účelu byla zpracovávána, takové podrobnosti ale neznáme.

Technika zpracování kůže vyžadovala znalosti, které se většinou přenášely z mistra na tovaryše. Staré výrobní postupy zůstávaly po staletí stejné. Využívaly se pouze jednoduché stroje, takže kvalita výrobku závisela hlavně na dovednostech řemeslníka. Prací koželuha bylo kůži nejprve očistit – mechanicky odstranit chlupy. Posléze očištěnou kůži namácel v louhu a barvil. Barvení kůží probíhalo tak, že se barva nanášela přímo na její povrch. Jako barviva se používaly třísla ze smrků, bříz, borůvky, jahody, ocet, šafrán

---

⁹⁸ Josef PETRÁŇ, *Středoevropské zemědělství a obchod v 16. a na počátku 17. století. Úvaha o problémech a metodách*, in: *Český časopis historický* 19 (dále jen ČCH), č. 3, 1971, s. 366.

⁹⁹ Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, Praha 1963, s. 124–131.

¹⁰⁰ Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, díl 2/1, Klatovy 1929, s. 1202–1203.

popel, indigo, barvířský boryt,... Až od 16. století se začala využívat exotická barviva. Nakonec byly kůže sušeny, lisovány a změkčovány sádlem či lojem.¹⁰¹

Pravidelné prodeje vlny z Jeníškových ovcí směřovaly k soukeníkům do Klatov. Další poznámky Jana Jeníška nás informují o tom, že prodal stříž vlny Janovi Chvojkovovi z Klatov jeden kámen za 20 grošů míšeňských. Navíc byl sepsán list s rukojmími. Jeníškův syn Vilém a pacholek Kubka vlnu zvážili na 3 žoky 11 kamenů 14 liber a požadovali, aby kámen byl 21 liber. S tím nesouhlasil Chvojka, a tak Vilém jel do Svrčovce oznámit situaci otci. Jeníšek druhý den ráno poslal syna do Klatov, kde oznámil, že chce mít kámen za 20 liber¹⁰², stejně jako v Praze. „...žoky vážily 19 liber a tak Jelítko prosil, abych 6 liber slevil a on 5 liber aby přidal a takto srovnali i co žoky vážily aby on mi zaplatil za 11 kamenů a na to mi list udělali mí a přinést...“. Nakonec za vlnu Chvojka musel zaplatit 1541 grošů míšeňských, ale kvůli vysoké částce si to rozložil na splátky.

3.3 Různé zboží

Jan Jeníšek popsal mnoho svých nákupů nejrůznějších věcí, které potřeboval k životu svému i lidí kolem něj. Mezi léty 1550–1552 nakupoval například sůl, dřevěná prkna, obilí, sukno nebo obrazy. Většinou Jeníškovi někdo z jeho přátel požadované zboží přivezl. S těmito spolehlivými „obchodními partnery“ si zboží také směňoval. Ti nakupovali jak na trzích v rámci Plzeňského kraje, tak například i v Bavorsku. Vybrané případy nákupů budou v podkapitolách rozebrány.

3.3.1 Nákup v zahraničí

V prvním vybraném zápisu si Jeníšek poznamenal, že přinesl Vaňku, bratru Běšínovi léky z Norimberka. Přivezl je sice k Běšínově svatbě, ale nechal si je zaplatit 1,5 kopami 20 groši míšeňskými. Později si Běšín objednal u pana Linhartu konfekty¹⁰³ a dvoje kadidla za jednu kopu míšeňskou také z Norimberku. Necelou částku zaplatil Běšín Jeníškovi, který doručil Linhartovi jeho díl. Nakonec nezapomněl Jeníšek poukázat na svoji velkorysost poznámkou, že poslal Linhartovi jeho úplnou dlužnou částku, i když

---

¹⁰¹ Josef JANÁČEK, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých městech za feudalismu*, Praha 1963, s. 73–74, 177–8.

¹⁰² Dvacet liber je přibližně 11,2 kg. Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 61.

¹⁰³ Konfekt je lektvar, lahůdka či pamlsek. Jaromír BĚLIČ – Adolf KAMIŠ – Karel KUČERA, *Malý Staročeský slovník*, Praha 1978, s. 102.

Běšín celou sumu snížil na 2 kopy 21 grošů míšeňských, neboť „... *srazil sobě co Matějovi od tlumoku*¹⁰⁴ dal.“¹⁰⁵

Z daného zápisu není u prvního zboží jasné, zda v Norimberku byl Jeníšek osobně, či využil služeb někoho jiného, tak jako ve druhém případě pana Linharta. Uvážíme-li okolnosti jako například stáří Jana Jeníška (byl již důchodového věku), byla by tak dlouhá cesta pro něho jistě velmi náročná. Nic to však nemění na tom, že si místní nižší šlechta pro sebe nechávala dovážet zboží ze zahraničních trhů.

Bavorské zboží bylo možno zakoupit v Klatovech, kde se konaly dva výroční trhy – na jaře (třetí neděli po Velikonocích) a na podzim (na sv. Vavřince). O těchto trzích přijížděli do Klatov obchodníci-cizinci, kteří tak vytvářeli jindy nepovolenou konkurenci na místním trhu.¹⁰⁶ Klatovští kupci¹⁰⁷ zboží dováželi mj. z Prahy, z Norimberku a Augšpurku či jiných bavorských měst. V našem případě se jarní výroční trh konal v neděli 27. dubna 1550 a lékařství bylo Vaňkovi Běšínovi doručeno 13. května, tedy 16 dní po konání výročního trhu. Nyní vyvstává otázka, zda dané zboží bylo koupeno na výročním trhu, nebo nižší šlechta měla vlastní kontakty s kupci, kteří jim zboží přiváželi nezávisle na tom, zda se trh konal, nebo ne. Na výročním trhu se zahraniční zboží dalo zakoupit přímo od cizích obchodníků, kdežto od klatovských kupců mohlo být zahraniční zboží dostupné jindy než v době konání výročního trhu. Ze známých klatovských kupců jmenujme například Jiříka Sibera, Jana Peka (jinak řečeného Hanzla kramáře), Jana Nykodema, Jakuba Hořákovského, Linharta Šindela apod. Tito obchodníci měli živé obchodní styky s blízkými bavorskými městy. Po nástupu Habsburků na český trůn nastala na Klatovsku doba rozvoje obchodu. Byla to doména zejména měšťanů.¹⁰⁸ Zastavme se krátce u Linharta Šindela z Eberharce, významného obchodního partnera Jana Jeníška. Právě Linhart nechal dovézt konfekty a kadidla pro Vaňka Běšína na podzim roku 1550. Mezi panem Linhartem a Jeníškem byl často vztah dlužníka a věřitele a naopak. Někdy prosila Jeníška o půjčku jménem pana Linharta, který zrovna pobýval v Norimberce, jeho žena. Vladislav Vančura uvádí, že Linhart měl z Norimberku pachole.¹⁰⁹ Je možné, že právě Linhartův pacholek přivezl výše zmíněné konfekty a dvoje kadidla.

Můžeme jen odhadovat, proč si zboží zřejmě dostupné na trzích v Klatovech objednával Běšín z ciziny. Ceny dovozních předmětů byly navýšeny o nejrůznější cla

¹⁰⁴ Tlumok je větší cestovní zavazadlo. <<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>, [31. 3. 2012].

¹⁰⁵ Registra bílá, fol. 66r.

¹⁰⁶ Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, díl 2/1, Klatovy 1929, s. 1347.

¹⁰⁷ Kupci prodávali rozmanité zboží ve velkém, zatímco kramáři, kterých bylo v Klatovech více, v malém ve svých krámech. Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, díl 2/1, Klatovy 1929, s. 1339.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 1332–1335.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 881.

a poplatky.¹¹⁰ Avšak jelikož bylo zboží přivezeno ke svatbě, lze očekávat, že mohl být ochoten si připlatit. Mezi tradičním zbožím dováženým z Norimberku se ale zmíněné věci v dostupné literatuře neuvádějí. Lze také předpokládat, že šlo například o věci výjimečné kvality. Celý případ je jistou ukázkou možností, kterých nižší šlechta na Klatovsku díky značným kontaktům v Bavorsku využívala.

3.3.2 Sůl

Další zápis hovoří o Jeníškově nákupu soli: Linhart Šindel koupil Janu Jeníškovi před letnicemi roku 1550 jednu prostici¹¹¹ soli a v červenci mu koupil dvě prostice soli. Jeníšek mu byl dlužen za každou prostici 47 grošů míšeňských, celkem 2 kopy 21 grošů míšeňských. Jeníšek sůl zaplatil třetí den, kdy poslal syna Vilíma s penězi do Klatov. V srpnu téhož roku pan Linhart poslal Jeníškovi další sůl, tentokrát jednu prostici za 82 grošů.¹¹² Jeníšek zaplatil až v listopadu prostřednictvím Víta Marvala, který mu dovezl *ceduli* jako doklad od zaplacení.¹¹³

Sůl byla významným zbožím, z jehož prodeje plynuly velké zisky. Severočeská i jihočeská města byla na solním obchodě závislá. Úrodné české oblasti zásobovaly neplodné alpské území obilím a naopak probíhal obchod se solí. Město Prachatice bylo v 16. století centrem solního obchodu. Odebíralo hallskou sůl, která byla dopravována do Pasova a odtud rozvážena do Volar a poté do Prachatic. Sůl přepravovali přes drsný horský terén soumaři, zejména lidé z okolí „Zlaté stezky“ zde našli obživu. Prachatictí vedli četné spory s okolními městy, která se snažila zapojit do solního obchodu a budovala vlastní solní sklady a silnice. S tržištěm v Pasově obchodovala města Vimperk, Kašperské Hory, Sušice, Klatovy a Písek.¹¹⁴ Přeprava soli byla vázána na zpětný náklad s jiným zbožím, zejména s obilím, s mléčnými výrobky, plátnem, sklem,... Většinou se nařizovaly

---

¹¹⁰ Josef JANÁČEK, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955, s. 223–225.

¹¹¹ Prostice je váhová jednotka na sůl. Jedna prostice má 56 kg. Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 80.

¹¹² Při porovnání cen pasovské a císařské soli zjistíme, že prostice soli z Gmundenu se v Praze v roce 1559 měla dle nařízení prodávat přibližně za 45 grošů míšeňských, roku 1573 se prodávala za 84 a v roce 1576 již za 90 grošů míšeňských. Je třeba zohlednit fakt, že prostice soli z Bavorska byla o pětinu až čtvrtinu lehčí než prostice z Gmundenu. Miloslav VOLF, *Boj o solný monopol v XVI. a počátku XVII století*, in: ČČH 39, 1933, s. 517, 523, pozn. 1.

¹¹³ Registra bílá, fol. 66r, 68r.

¹¹⁴ Dlouhotrvající soudní spor vedly společně města Klatovy, Sušice a Kašperské hory proti Prachaticím. Každé ze zmíněných měst mělo vlastní solní sklad. Císař navíc povolil městům v roce 1571 obchodovat se solí, na což reagovaly Prachatice stížností u Viléma z Rožmberka – požadovaly uzavření silnice, která byla stavěna pro propojení Prachatic s Klatovy. Klatovy a jiná města Prachaticím ubíraly zisk v solním obchodě. Jejich stížnosti ale neúčinkovaly. V roce 1577 dokonce dovedly záležitost před zemský soud, ale neuspěly. Definitivní tečku za sporem udělal až císař Rudolf II. v roce 1600, když legalizoval solné sklady v Klatovech a v Sušici. Viz Lenka SÝKOROVÁ a kol., *Klatovy*, Praha 2010, s. 169–170.

dvojí ceny závislé na tom, zda proběhla oboustranná směna, nebo si forman přijel jen pro sůl.¹¹⁵ Zde je možná odpověď na otázku, proč byly mezi cenami soli, kterou kupoval Jan Jeníšek, tak velké rozdíly. V obou případech sůl přivezl pan Linhart, ale zápis nekonkretizuje, kde sůl koupil.

Jeníšek zřejmě potřeboval sůl pro své ovce, kterým se sůl dávala na posílení jejich obranyschopnosti proti nemocem.¹¹⁶ Dále jistě sůl používala jako konzervační prostředek například pro prodloužení trvanlivosti masa, také nasoloval ryby před uzením. Co se týká kuchyňského využití soli, odpověď není zcela jednoznačná. Ještě v první třetině 16. století se v panských kuchyních upřednostňovala sladká chuť pokrmů. Dokonce i masitá jídla se sladila, a to třtinovým cukrem, který si panstvo velmi nákladně pořizovalo.¹¹⁷ Tuto manýru si mohli dovolit skutečně jen ti nejbohatší. Na druhé straně v knize Josefa Hrdličky se dočteme, že sůl byla po polovině 16. století využívána na vaření, pečení či konzervování, doporučovali ji i lékaři a nechyběla na žádném panském sídle.¹¹⁸ Zřejmě tedy sladká chuť pokrmů již přestala být panstvem preferována. Ani to však nemusí být určující pro náš případ. Jeníšek si zkrátka mohl jíst to, co jemu chutnalo bez ohledu na dobovou módu a bez snahy kopírovat zvyky pánů.

3.3.3 Oděvy¹¹⁹

Následující podkapitola se zabývá šitím oděvů pro Jeníškovy děti a čeleď. Jan Jeníšek nás seznamuje s tím, kde nakupoval látky, jak probíhala návštěva krejčího u něj doma a samozřejmě jaká měl vydání za oblečení. Jde o jakýsi náhled do módy poloviny 16. století, respektive odívání některých členů rytířské domácnosti. V zápisech se vyskytuje mnoho pro současného člověka neznámých slov, označujících části tehdejších oděvů.

V prosinci roku 1550 koupil Linhart Šindel od Vaňka soukeníka v Klatovech postav¹²⁰ červeného sukna pro čtyři děvečky Jana Jeníška za 9 kop míšeňských. Po

¹¹⁵ Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, Praha 1963, s. 217–221.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 128.

¹¹⁷ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, díl 1–2, Praha 2001, s. 504–505.

¹¹⁸ Josef HRDLÍČKA, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550–1650)*, České Budějovice 2000, s. 206.

¹¹⁹ Zápisy z první a třetí části Register bílých, které se týkají nákupu sukna nebo zhotovování oděvů, byly v této podkapitole sloučeny. Byla použita folia 69r, 233r, 234r, 235rv, 236v, 328v. Jako v jiných kapitolách využíváme pro představu délky obecnou jednotku loket český, tj. 59, 27 cm, z důvodu neznalosti přesné délky. Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 71.

¹²⁰ Postav je jednotka pro délku sukna, jeden má asi 17,8 m. Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 80.

střižení bylo 27 loktů dlouhé.¹²¹ Přestože sukno v tomto případě nekupoval přímo Jan Jeníšek, s Vaňkem soukeníkem udržoval jiné obchodní vztahy – prodával mu vlnu ze svých ovcí.¹²² Klatovští soukeníci běžně odebírali vlnu od okolního zemanstva, které chovalo ovce. Vlna se poté poměrně komplikovaně zpracovávala v sukno: Bylo zapotřebí vlnu učesat, upravit ji v přízi, která se posléze soukala v nitě. Ty se na stavu vytkaly v sukno. Hotová tkanina se poté propírala, valchovala a nakonec napínala. Sukno vyrobené v Klatovech tamějšími soukeníky nebylo příliš kvalitní, a tak si jej bohatší měšťané raději kupovali na trhu, kam bylo dovezeno obchodníky z Prahy.¹²³

V únoru roku 1551 po poledni přišel Jakub krejčí s tovaryšem na Svrčovec, aby naměřil čtyři sukně pro děvečky Kačku Samcovou, Markétu Ančinu, Annu Bártovou a Annu Hubenou. Za několik dní přišel znovu a Jeníšek mu za každou sukni pro děvečku zaplatil 20 grošů míšeňských. Kromě toho pracoval krejčí na sukni pro Vondru, opravoval plášť Markétě a Vladislavovu *sukničku pod kabát*. Jeníšek mu zaplatil celkem 84 grošů míšeňských a tovaryšům dal 6 grošů míšeňských. V květnu dostala Anna *kaftan*¹²⁴, taftový (tykytový) a plátěný živůtek. Pro Viléma byly ušity nohavice a *kaftan* a pro Lacka *golar*. Jeníška to vše stálo 1,5 kopy 9 grošů míšeňských, tovaryšům dal *od oprávk*y 8 grošů míšeňských.

Z daného zápisku vyplývá, že muži i ženy nosili sukně. Ty se ale navzájem odlišovaly stříhem a délkou. Ženský oděv byl do 15. století jeden celek a až od přelomu 15. a 16. století se živůtek oddělil od sukně a pas se posunul do přirozené úrovně. Renesanční módní prvky pomalu pronikaly do Čech a propojovaly se se starou módou gotickou.¹²⁵ Zikmund Winter uvádí, že mladé ženy měly živůtky poměrně dost vykrojené na rozdíl od starších žen. Živůtky bývaly různě zdobené například stuhami nebo perlami. K živůtkům se přišívaly nebo šněrovaly rukávy, od druhé poloviny 16. století byly rukávy zužovány, zkracovány či nabírány a došlo i ke zdvižení límce. Sukně bývaly velmi těžké, protože se podšívaly (například soukenné sukně se pošívaly plátnem). Jejich délka závisela na společenském postavení dam – venkovanky nosily sukně kratší s odkrytými lýtky, které nebyly tak upjaté, jako nosily měšťanky či urozené dámy. Vyskytovaly se různě barevné sukně zhotovené z rozmanitých látek. Zdobily se třeba všitím pruhu jiné látky na okraj

¹²¹ O tomto nákupu informuje kromě Register bílých, fol. 69r také Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, díl 2/1, Klatovy 1929, s. 1233. Zakoupené sukno bylo třeba nechat nastříhat u postřihače, protože soukeníci jej prodávali v celku.

¹²² Tamtéž, s. 993.

¹²³ Tamtéž, s. 1331.

¹²⁴ Kaftan je dlouhý kabát. <<http://vokabular.ujc.cas.cz/nezapojene.aspx?idz=DDBW>>, [21. 4. 2011].

¹²⁵ Jana SKARLANTOVÁ, *Od fíkového listu k džínům*, Praha 1999, s. 81. Ludmila KYBALOVÁ, *Renesance (15. a 16. století)*, Praha 1996, s. 49–50.

sukně – tzv. prýmem.¹²⁶ Jako svrchní oděv nosily dámy například plášť s límcem. Preferovaly jej starší a vdané dámy, kdežto mladé panny využívaly pláštěk, tzv. mantlík.¹²⁷

Zatímco ženské sukně zakrývaly většinu délky nohou, mužské sukně dosahovaly přibližně délky nad kolena. Bývaly skládané a odstávaly od těla, často se nosily s opaskem. Řemeslníci, sedláci nebo kupci nosívali tzv. kytle neboli krátkou sukni s halenou. Kaftany byly dlouhé kabáty původem z východu, které si ve druhé polovině 16. století oblíbily všechny společenské vrstvy. Existovaly kaftany lehké i teplé, podšíváné kožešinami.¹²⁸ Mužské kalhoty zakrývaly stehna a punčochy zakrývaly lýtko. Kalhoty měly podšívku a nosily se s tzv. krytím – vycpaným poklopem, který se musel přivazovat. Nejčastěji se kalhoty zhotovovaly z kůže. Pro syna Vladislava, zvaného Lacka, krejčí ušil *golar* – jedná se zřejmě o kolár, tedy jakýsi poloplášť, který překrýval ramena a později se vyvinul v krátký kabát.¹²⁹

Na podzim 1552 koupil Jan Draxl z Klatov na jarmarku v Domažlicích sukna vlečku. Jindy zase Jiřík Kokořovec přivezl bílé sukno z Rokycan. Toto rokycanské sukno bylo obarveno v Domažlicích a pan Jelítko jej dovezl na Svrčovec. Na jaře 1552 opět přišel Jakub krejčí s pomocníky a kromě toho, že vytvořil Vilímovi a Lackovi kabát a nohavice, Burianovi kožené nohavice, Lídě živůtek atd., dělal tentokrát i plachtu na vůz, tzv. *šperloch*.¹³⁰ Při další zakázce to byly například polštáře do vozíku. Mimo Jakuba využil Jeníšek také služby krejčího Šimka z Poleně. Šimkovi svěřil rukavice pro syny, sukni pro pacholka, živůtek Anně, čepici pro Buriana nebo kuklu či *suknici župici*¹³¹ pro pacholka Havla.

Jan Jeníšek ve sledovaných zápisech nechával šít oděvy hlavně pro své potomky a také pro služebníky. Ušít nové oděvy bylo poměrně zdlouhavou a nákladnou záležitostí. Nejprve musel Jeníšek sehnat látky, které si v daných případech nechal přivážet. Někdy nakupoval sukno od Vaňka, který zpracovával vlnu z jeho ovcí, jindy si jej nechal dovézt z poměrně vzdálených trhů. Posléze krejčí musel dojet na Svrčovec, aby si připravil vše potřebné na šití. S poměrně obsáhlými zakázkami, které měl krejčí Jakub u Jana Jeníška, mu pomáhali jeho tovaryši. Tovaryšům dával Jan Jeníšek peníze zvlášť – měli právo je

¹²⁶ Zikmund Winter zmiňuje, že právě Jan Jeníšek platil za nastavení sukně prýmy. Zikmund WINTER, *Dějiny kroje v zemích českých. Od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy* (dále jen *Dějiny kroje*), Praha 1893, s. 397.

¹²⁷ Tamtéž, s. 393–410.

¹²⁸ Zikmund WINTER, *Dějiny kroje*, s. 464. Opět je uveden odkaz na zápisy Jana Jeníška, který nechal v roce 1547 podšít kaftan pro Annu zaječím kožíškem.

¹²⁹ Ludmila KYBALOVÁ, *Renesance (15. a 16. století)*, Praha 1996, s. 57, 137., Zikmund WINTER, *Dějiny kroje*, s. 439–481.

¹³⁰ <<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>, [21. 4. 2011].

¹³¹ Župice je svrchní oděv z houně, dlouhý po kolena. < <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>, [21. 4. 2011].

pobírat v krejčovském řemesle od správek.¹³² Zápisy se vůbec nezmiňují, zda a popřípadě jak se odlišovaly šaty Jeníškových dcer a děveček. Lze předpokládat podle uvedených plateb za šaty, že se dcery neoblékaly do drahých látek a příliš se nezdobily v porovnání s dcerami pánů, jejichž nákladné róby osazené drahými kameny vycházely jejich otce nebo muže velmi draho. Přece jen je třeba zohlednit fakt, že rytířská Jeníškova rodina by finančně neunesla nákladné šaty pro devět dcer (nebo méně, pokud některé již byly vdané a nebydlely na Svrčovci) a navíc na tvrzi na Svrčovci by dívky honosné šaty zřejmě ani společensky nevyužily.

---

¹³² Zikmund WINTER, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913, s. 366.

4. O hospodářství

Čtvrtá kapitola je zaměřena na Jeníškovu praktickou hospodářskou či zemědělskou činnost. Vychází především z druhé části Register nazvané *O Hospodářství*. Stejně jako ve třetí kapitole došlo ke sloučení zápisků týkajících se stejných témat, které se vyskytují ve druhé části Register.¹³³ Bude pojednáno o výstavbě Jeníškovy pily na Svrčovci, o senoseči, dále přijde na řadu problematika nákupu a zpracování železa a nakonec se zmíníme o produkci surovin ke zpracování piva a jeho nákupu.

4.1 Výstavba pily

Dne 10. dubna 1550 se Jan Jeníšek domluvil s Matoušem Pithou, mlynářem z Klatov, že mu Matouš zhotoví pilu. Bylo stanoveno: „...a 23 loket z děli bejti má a má hned po letnicích počítí dělat a mám jemu od ní dáti 13 kop míšeňských a půl džberu ryb a má všecko dostatečně a dobře udělati poněvadž já tomu nic nerozumím...“¹³⁴ Práce začala poslední květnový den, kdy se tesaři pustili do otesávání trámů a krokví. Pitha sehnal tyto tesaře a také jim za práci zaplatil. Dne 17. června otesali tři tesaři šest dubů na sloupy větší, „...nepřišli ráno a na tři hodiny před večerem díla přestali o své stravě dělali...“ V červenci a srpnu, jak si Jan Jeníšek poznamenal, nebyla docházka pracovníků příliš poctivá („...dělal sám třetí, ale sám ledva ve 12 hodin přišel...; Opět ve čtvrtek dva přišli ráno a dělali do 22 hodin a sám přišel k polodni přinesl jim jídlo a jak se s nimi najedl tak šel zase do Klatov“). Již v červenci začal Jeníšek postupně částku za pilu splácet – poslal Pithovi zprvu čtyři kopy, poté dvě kopy, někdy poslal Pitha svoji dceru za Vaňkem, Jeníškovým mlynářem, aby přinesla tři kopy míšeňské. V říjnu dostal Pitha slíbené ryby. V březnu roku 1551 dodal Jeníšek pět kop míšeňských, a to byl zbytek dlužné částky. Poslední věci, které měl Pitha udělat, bylo zhotovit rumpál, „aby se klády nahoru táhnouti mohlo a stavidlo, aby se zaráželo, když pila dořeže, a vantrok opeřiti“¹³⁵ má po stranách i spodek...“ Pitha se zřejmě musel zavázat, že, pokud bude potřeba, cokoli opraví. Nakonec si Jeníšek zapsal: „A on mi ještě zůstává dlužen za půl džberu kaprů 1,5 kopy 12,5 grošů míšeňských, ty mi má dáti o Velikonočních svátcích.“ Přesto, že ryby byly zapsány ve smlouvě na pilu, chtěl je Jeníšek zaplatit. Domníváme se, že Jeníšek zaplatil místo smluvených 13 kop o jednu kopu více, a proto si ryby nechal zaplatit. Dokončovací

¹³³ Jedná se o kapitoly o železe a pivu.

¹³⁴ Registra bílá, fol. 228r. (Ostatní citace z tohoto odstavce byly použity ze stran 228r a 228v.)

¹³⁵ Znamená pobít, pokrýt nebo něčím pokrýt. < <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>, [1. 5. 2012].

práce si vyžádaly další náklady: za pobití šindelem, za spotřebované hřeby, na kolo nebo za *kleště zubů u pily*, ne všechny si však Jeníšek poznamenal, i když to zřejmě měl v úmyslu.

4.2 Seno

V polovině července roku 1550 se ve velkém *síkla* tráva ve Věckovicích. Sedmnáct mužů, z jejichž řad jmenujme například Víta Marvala, Jeníškova přítele, pacholky nebo taky „za Matouše nějakéj Němec z Drslavic“, sekalo za velkého horka až do odpoledních hodin louky. Tráva byla toho roku řezná. Jeníšek měl dohodu s lesákem, které louky poseče on a které Jeníšek: „*každej rok jeden seče jednu a druhej druhej...*“ Jeníšek tento rok neměl co síci, neboť bylo vypaseno. Ale „...za mými dědinami k Tětěticom a na těch lukách ten rok dobré trávy byly neb časté pršky byly a když to dosíkli všickni ti nadepsaní šli do Tupadel ten den a síkli v Tupadlych.“ Hned druhý den se začalo se sušením a počasí se vydařilo, bylo horko a tráva dobře schla – „*půl v kopovíce shrabali a půl rozestláno zůstalo, nestačili v kopce shrabati.*“ K sušení si Jeníšek přizval jiné lidi než na sekání, zejména ženy – děvečky a pacholky. Dokázal jich shromáždit na dvacet, měl mu pomáhat ještě Machařův syn, ale ten onemocněl. Seno, co bylo v kopách, bylo třeba rozházet a dále pak obracet. Až v pozdním večeru se podařilo dát seno zase do kop. Za tři dny bylo seno suché a mohli ho pánové začít svážet, celkem ho bylo na 11 vozů.¹³⁶

Podobný scénář mělo i sečení otavy z konce srpna 1552. Jeníšek opět shromáždil s menšími obměnami 21 mužů, kteří sekali louky. Louky pojmenované Listnatka a Kopřivovatka tento rok sekal lesák. „...za mejmi dědinami k Tětěticom a na těch lukách malé trávy byly neb veliké horko ten rok bylo...“¹³⁷ Především ženy se pak postaraly o sušení sena.

Jan Jeníšek potřeboval seno jako potravu pro zvířata na zimu. Na práci si „objednal“ poměrně značné množství „sekáčů“, kteří pokosili jeho louky.¹³⁸ Jeníškovy poznámky, že louky byly spaseny, svědčí o tom, že v období od jara do podzimu využíval pastvy. Zda měla zvířata v zimě dostatek sena, záviselo na množství narostlé trávy. Ze zmíněných zápisů víme, že v roce 1550 byly trávy kvalitní, kdežto o dva roky později tráva moc nenarostla. Ovce, kterých choval Jeníšek nejvíce, byly velmi nenáročná zvířata, neboť mohly trávit na pastvě většinu roku a jen v nejtuzších mrazech byly ukrývány do ovčinců.

---

¹³⁶ Registra bílá, fol. 229rv.

¹³⁷ Tamtéž, fol. 237r.

¹³⁸ Nepodařilo se zjistit, jak velké byly posekané louky.

Podle analýzy hospodářských instrukcí, kterou provedl Josef Petráň, nebylo tehdy spasení trávy považováno za nejdůležitější, na rozdíl od „hnojící funkce“ pasoucích se ovcí.¹³⁹

V dalším zápise si Jeníšek stanovil, že bude zaznamenávat, kam a odkud seno dovezl, aby věděl, kolik jej spotřebují jeho ovce. Bylo třeba mít dostatek sena pro ovce, koně, méně pro krávy a voly. Část sena nechal Jeníšek svozit do Štěpánovic, do ovčinců, chlívů a stodol. V Tupadlech vlastnil Jeníšek sennou stodolu pro koně. „*Item v sobotu před narozením Panny Marie (tj. 6. září 1550 – pozn. autorky) na Auhlavách složen stoh 4 loket spodkem od stožáru vůkol a vůkol z šíře a vloženo do něho 12 kop větších i menších a kdy vložili 47 kop v hromadu, potom vložili ještě do něho 25 kop...*“¹⁴⁰ Zdá se, že Jeníšek měl tolik sena, že se mu nevešlo ani pod střechu, a tam vytvářel stohy. Další stohy byly ve Štěpánovicích a v Tupadlech.¹⁴¹

4.3 Železo

V 16. století nastala doba zvýšené poptávky po železe. Měli o něj zájem řemeslníci, bylo třeba k výrobě válečné techniky nebo zařízení k dolování drahých kovů. Reakcí na to bylo zakládání nových železáren v Čechách a dovoz železa ze zahraničí. Menší domácí železářny obchodovaly se svými produkty samy, u větších probíhal obchod prostřednictvím velkoobchodníků – tzv. železníků. Železo se dodávalo do městských skladů nebo se prodávalo na trhu.¹⁴²

Bez železa by se Jan Jeníšek jako zdatný hospodář neobešel. Měl v okolí známé kováře, kteří mu zpracovávali železo pro nejrůznější účely. Surovinu nakupoval Jan Jeníšek pomocí svých známých i za hranicemi Plzeňského kraje. Vedle nákupu železa se setkáváme i s nákupem mědi v Praze.¹⁴³

V prvním zápisu se dozvídáme, že Viktorýn Hanzlovič koupil v Práchni svazek železa o 11 holích, ale o jednu hůl byl okraden v Nalžovech. Dále koupil Jeníškovi 8 šínů ve svazcích *k vozíku na kola*. Z Klatov je pak přivezli Jeníškovi pacholci Vondra a Kubka. Jeden svazek stál 2 kopy 18 grošů míšeňských jedna libra šínů stála 9 denárů míšeňských.¹⁴⁴

---

¹³⁹ Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, Praha 1963, s. 127–128.

¹⁴⁰ Registra bílá, fol. 230r.

¹⁴¹ Tamtéž, fol. 229v.

¹⁴² Jan KOŘAN, *Staré české železářství*, Praha 1946, s. 46, 67.

¹⁴³ Registra bílá, fol. 232v.

¹⁴⁴ Tamtéž, fol. 68r.

V hamrech se vykovávaly základní tvary železa – tzv. šíny. Byly to ploché kusy železa, určené k pobíjení kol nebo k dalšímu zpracování. Podle Jana Kořana vážil jeden šín 2–2,6 kg. Šíny se mohly prodávat ve svazcích. Zajímavá je poznámka, že vrchlabské železo patřilo v roce 1552 k těm levnějším, když cena za libru byla nižší než jeden groš.¹⁴⁵ V tom případě nebylo železo od Viktorýna Hanzloviče příliš levné.¹⁴⁶

Následující zápis nás zpravuje o komplikacích, které nastaly při přepravě vozu na Svrčovec: Jeníškův syn Vladislav platil panu Albrechtu Šítkovi za zhotovení osmi kol a za dvě přední i zadní nápravy k lesním vozům. Kola stála tři kopy míšeňské, cenu náprav neznáme.¹⁴⁷ Doprava těchto vozů byla velmi náročná: „... v pondělí den svaté Apolony dal mi je přivésti panskými koňmi do Běluk k rychtáři a Bavorovi pacholkovi tu na mě čekali a s jich vozu je braly na svůj vůz a vezli je do Makova a odtud Bavor dal mi je přivésti do mého mlejna v sobotu před Nastolováním svatého Petra a odtud sem je dal domů přivésti neb veliká voda byla.“¹⁴⁸ Na tomto zápise jsou nejzajímavější poslední slova o velké vodě. Dozvídáme se tak, že v únoru v roce 1551 byla povodeň, kvůli které se muselo jet s vozem do Svrčovce oklikou.¹⁴⁹

Poslední zápis popisuje práci na novém krytém voze pro Jana Jeníška: Na začátku prosince roku 1551 měl kovář z Poleňky 23 šínů a celkem 14 holí železa, které dostal od Jeníška na úpravu krytého vozu. Ke zhotovení čtyř *klaníc*¹⁵⁰ měly být použity čtyři *kohoutky* a čtyři staré *pruty do oken* – toto vše bylo vzato ze starého vozu Jeníškovy matky. Problém byl v tom, že kohoutky byly moc úzké a pruty tenké, a tak je kovář využil jinde při zhotovování vozu. Použil alespoň staré řetězy. Ty byly sice krátké a tenké, ale kovář k nim přidělal nové a umístil je na nápravu dopředu i dozadu. Vozík byl hotový na počátku roku 1552, kdy jej kovář přivezl Jeníškovi. Dále Jeníšek popisuje, za jaké konkrétní práce kováři zaplatil. Například okování jednoho kola a přibití obruče stálo 9 grošů míšeňských, „od přední nápravy plechování na voji“¹⁵¹ atd. Konečná suma za vůz činila 2 kopy 16 grošů míšeňských.

Tento podrobný popis nám ukazuje, jak poctivě své zápisky Jan Jeníšek vedl. Není divu, že jej mnoho historiků chválí za to, že byl výborný hospodář. Svoji šetrnost předvedl

¹⁴⁵ Jan KOŘAN, *Staré české železářství*, Praha 1946, s. 59–73.

¹⁴⁶ Jeden groš míšeňský je složen ze 7 denárů míšeňských. Petr VOREL, *Peníze a peněžní početní jednotky v 16. století*, Theatrum historiae 6, 2010, s. 226.

¹⁴⁷ Neznal ji ani Jan Jeníšek, protože vynechané místo v zápisu zůstalo prázdné. Zřejmě chtěl částku doplnit později, ale na to už nedošlo. Registra bílá, fol. 232v, 233r.

¹⁴⁸ Registra bílá, fol. 72r.

¹⁴⁹ Výchozím bodem mohlo být podle zjištěných informací Hradiště (dnes součást Blovic), nebo Hradiště u Kolince.

¹⁵⁰ Klanice je opěra horní části vozu.

¹⁵¹ Registra bílá, fol. 235r.

i v předloženém zápisu, když ke zhotovování nového krytého vozu používal součásti ze starého vozu jeho nebožky matky. Mnoho potřebných věcí dodal Jeníšek ze svých zdrojů, čímž ušetřil.

4.4 Chmel, obilí, pivo

Pro královské město Klatovy představovalo v 16. století obchodování s chmelem a s pivem jednu z nejúspěšnějších podnikatelských aktivit, která přinášela značné zisky do městské pokladny. Pro lepší představu o pěstování a zpracování chmele bude na následujících řádcích stručně pojednáno o problematice klatovského chmelového hospodaření, neboť Jan Jeníšek se staral o chmelnice, pěstoval obilí, které prodával sladovníkům a ke chmelovému moku měl jistě kladný vztah, protože jej často kupoval a zřejmě se i spolupodílel na jeho vytváření. V menší míře se zmíníme také o prodeji Jeníškova obilí, neznamená to však, že by obilí bylo pro Jeníška okrajovou záležitostí, pouze se ve sledovaných létech zápisky tohoto typu vyskytují méně.

Chmel a obilí vypěstované na městských statcích těžily hlavně z vývozu do sousedního Bavorska. Kupovali jej samozřejmě i lidé z širšího okolí města, známy jsou i prodeje chmele vzdálenějších měst jako například do Chebu nebo Jindřichova Hradce.¹⁵² Klatovy byly městem obklopeným chmelnicemi. Vít Aschenbrenner vyslovil v syntéze dějin Klatov z roku 2011 názor, že v důsledku ovládnutí okolního trhu šlechtickými pivovary se město zaměřilo na produkci a vývoz chmele, s čímž nelze nesouhlasit. Přesto, že nebyl klatovský chmel příliš kvalitní, dokázali jej obchodníci dobře prodat. Například ve srovnání s žateckým chmelem byl měkčí a náchylný k hnilobě. Klatovští tento nedostatek vyvažovali cenou a zřejmě i množstvím produkce. Česali chmel po ratolestech, což umožnilo urychlení sklizně. Prodával se po kbelcích za 4–6 grošů míšenských, zatímco žatecký chmel se prodával asi ve čtyřikrát větším množství za jednu kopu grošů míšeňských. Obchodníci, kteří byli nuceni platit ve městě poplatky při obchodu s obilím, pivem nebo třeba železem, se těmito poplatkům snažili vyhnout a obchod provozovali jinde – například na venkovských dvorech, krčmách nebo tvrzích.

Klatovské pivo mělo i přes nedostatky v kvalitě chmele dobrou pověst a bylo vyhledávaným artiklem zahraničního obchodu s Bavorskem. Vedle drobných pivovarů vlastnilo město své pivovary, které propůjčovalo nákladníkům.¹⁵³ Vařit pivo mohli jen

¹⁵² Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, díl 2/1, Klatovy 1929, s. 1153–4.

¹⁵³ Nákladník je „držitel domu nadaného právem vařit pivo“. <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx?hw=n%C3%A1kladn%C3%ADk%20pivo>, [3. 5. 2012.]

majitelé právovárečných domů spojených se sladovnou. Na sladování si klatovští nákladníci najímali profesionální sládky a tzv. šrotýři pak dohlíželi na proces zrání a vaření piva. Od roku 1547 se muselo za každý sud piva platit po jednom groši posudné. I přes tuto zátěž klatovští pivovarníci dobře vydělávali. Vařilo se pivo světlé a tmavé, pivo řídké či zadní bylo určeno například pro čeledě, nepovedené pivo se přepalovalo.¹⁵⁴ Sladovnický cech, který patřil k nejbohatším cechům ve městě, dohlížel na kvalitu piva i na jeho distribuci.¹⁵⁵

Jak již bylo výše zmíněno, Jeníšek obhospodařoval také chmelnice. V dubnu roku 1550 nechal uzrálý chmel sklídit a posléze chmelnici pohnojit. Na počátku května pak se stavěním tyčí a navazováním chmele pomáhali najatí lidé z Klatov a Jeníškovi vlastní pracovníci. Jan Jeníšek si zapisoval, kolik hodin pracovali a kolik každému zaplatil.¹⁵⁶ „...moji až do západu slunce dělali a pak a pak nazejtří i nabíjeli tu chmelnici co zůstala...“ Pomáhaly i ženy: „...Bártová také něco dělala, dosti jich na 5 bylo, vlašno bylo a po polodni až do večera dost přeprchal.“ Toho léta se chmelu urodilo málo. Po sklizni se tyče uklidily a chmelince skopaly.¹⁵⁷

Jan Jeníšek se často spoléhal na odborníky a tentokrát si je pozval jak na sklizeň, tak na navazování chmele. Jeho poddaní nebo jiní pomocníci zřejmě nebyli tak zkušení chmelaři jako Klatované, které musel za jejich práci náležitě ocenit. Dozvídáme se i to, že na chmelnici pracovaly ženy a jaké bylo na jaře roku 1550 počasí.

Na konci roku 1550 poslal Jan Jeníšek panu Zikmundovi Měsíčkovi do Dolan 20 kbelců pšenice.¹⁵⁸ Pan Měsíček mu za každý kbelec měl dát jeden věrtel bílého piva.¹⁵⁹ Pšenici si vzal na dluh, ale ještě ten den dostal Jeníšek své pivo.¹⁶⁰

Na jaře 1551 Jeníškův syn Vilém prodával panu Korálkovi jeden strych¹⁶¹ ječmene za 31 grošů míšeňských, krom toho i „*Hruška také jemu Korálkovi zaprodal ječmen jako*

---

¹⁵⁴ Bílé pivo se vařilo nejvíce a k jeho výrobě se využívaly pšeničné slady. Pro výrobu tmavého piva hořké chuti se používal ječmen. V neúrodných oblastech, kde se pšenici nedařilo, se více vyrábělo ječné pivo. V průběhu 16. století se rozmohlo vaření ječného piva. Jeho jakost byla vyšší než u pšeničného a také bylo dražší. Měšťané ho pili při slavnostních příležitostech. Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, díl 2/1, Klatovy 1929, s. 1192.; Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, Praha 1963, s. 58, 194–197.

¹⁵⁵ Lenka SÝKOROVÁ a kol., *Klatovy*, Praha 2010, s. 170–176.

¹⁵⁶ Kopáčům, řezáčům, navodičkám v Klatovech placeno od práce denně 5 grošů míšeňských. Jan Jeníšek těmto klatovským pomocníkům musel nabídnout stejnou sumu – tak učinil jen za sklizení chmele. Za navazování snížil odměnu pro Klatovské na 4 groše a vlastním pracovníkům dal po jednom groši míšeňském. Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, díl 2/1, Klatovy 1929, s. 1152.; Registra bílá, fol. 230v.

¹⁵⁷ Registra bílá, fol. 230v.

¹⁵⁸ Kbelec je asi 72 l. Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 62.

¹⁵⁹ Věrtel je asi 23 l. Tamtéž, s. 95.

¹⁶⁰ Registra bílá, fol. 69v.

¹⁶¹ Strych pro objem obilí je asi 93,6 l. Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 87.

by jeho byl jeden strych po 30 groších míšeňských“. Hruška prosil, aby mu Jeníšek poslal ještě 20 strychů pšenice. Jeníšek k tomu svolil a nechal přivést oba druhy obilí ze Štěpánovic. Vyrovnání proběhlo nadvakrát – za ječmen jej vyřizoval Vilém a paní Korálková a za pšenici pan Korálek a Jan Jeníšek.¹⁶² Hruška, zřejmě poddaný prodal obilí, aniž by se pána zeptal. Jeníšek se asi rozzlobil, ale obchod úspěšně dokončil. Můžeme si všimnout, že sklad obilí nebyl doma na Svrčovci, ale v nedalekých Štěpánovicích.

Jindy zase prodal syn Vilém Zikmundovi Měsíčkovi pšenici, jeden strych za 50 grošů míšeňských. Před nákupem se ujistil prostřednictvím sládka, že pšenice je *čistého zrna*. Měsíček poslal po Jeníškovu synu Vladislavovi necelou částku za pšenici. Bylo to večer před Jeníškovým odjezdem do Prahy a Jana Jeníška zřejmě rozrušilo, že měli s Měsíčkem nevyrovnané účty. Na podzim totiž bral Jeníšek od Měsíčka jeden džber kaprů a částku za ně si Měsíček odečetl ze sumy za pšenici. Měsíček si strhl peníze za jeden džber kaprů, ale zapomněl, že Jeníšek mu o postě vylovil a vlastně vrátil půl džberu kaprů. Zikmund to zřejmě nevěděl, protože nebyl tehdy o postě doma, když mu ryby přivezli. Za měsíc Měsíček dluh splatil – zaplatil za celý džber kaprů.¹⁶³

Jan Jeníšek vozil ječmen na výrobu *starého a řídkého piva* na sladovnu Václava Šerly. Slad poté pacholci přivezli na Svrčovec „...a bylo toho sladu zase doma u mě...“ Jindy přivezli od Pavla Jelítka starého piva. S Jelítkem Jeníšek často obchodoval s různými surovinami či polotovary pro vaření piva.¹⁶⁴

Jeníškovy chutě byly různé – někdy si objednal bílé pšeničné pivo, jindy kvalitně lepší staré ječné pivo.¹⁶⁵ Nezapomněl ani na *řídké pivo* pro pacholky. Ze zápisů vyplývá, že pivo často získával Jeníšek výměnou za obilí. Jindy obilí Měsíčkovi prodal, ale později od něj pivo odkoupil. Ve sledovaných letech Jeníškovými vrchními dodavateli piva byli Zikmund Měsíček a Pavel Jelítko, o kterých se ještě zmíníme.

---

¹⁶² Registra bílá, fol. 70v.

¹⁶³ Tamtéž, fol. 71r.

¹⁶⁴ Tamtéž, fol. 231v.

¹⁶⁵ Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátku 17. století*, Praha 1963, s. 59, 196.

5. Lidé

Jan Jeníšek se stýkal obchodně či z jiných důvodů s mnoha lidmi. Někteří jsou zmíněni v registrech častěji, jiní méně. Tito lidé pocházejí z nejrůznějších společenských vrstev. Do této kapitoly byli vybráni tři muži z řad šlechty, kteří měli k Janu Jeníškovi dle četnosti zápisů blízko. Podobných typů lidí měl ve svém okolí více, ale zkoumání jejich životů není pro účely této práce potřeba.

5.1 Pavel Jelítko (Pavel Radoňovský z Kosmáčova)

Klatovský erbovní měšťan, mezi léty 1533–1535 městský rychtář¹⁶⁶, posléze člen rytířského stavu. Jan Jelítko patřil k úzkému okruhu Jeníškových obchodních partnerů. Podle četnosti zmínek o tomto muži v Registrech Jana Jeníška by se dalo usuzovat, že byli i skuteční přátelé, avšak kvůli Jeníškovu nestrannému popisu si jisti být nemůžeme. Zcela určitě byl Pavel Jelítko muž, na kterého se mohl Jeníšek spolehnout – přivezl, co si přál, zaručil se za něj nebo mu půjčil finanční obnos.

V roce 1520 se Pavel zúčastnil obléhání janovické tvrze, kterou držel loupežník Petr Suda z Řeneč. Ten poskytoval ochranu loupeživým družinám, které cíleně poškozovaly klatovské obchodníky. V roce 1520 Sudovi pomocníci zapálili jedno z klatovských předměstí a požár se rozšířil na celé město. To už si Klatovy líbit nenechaly a společně s Plzní a Stříbrem oblehly janovickou tvrz, kterou posléze vypálily a pobořily.¹⁶⁷

Pavel Jelítko začal již v mladém věku obchodovat s nemovitostmi. Koupil například louku, dům, posléze třeba beňovskou tvrz, ale vzápětí majetky prodával. Setkali jsme se s Jelítkem v rámci stati o pivu. Jeníšek často odebíral pivo od Pavla Jelítka. Kde se ale vyrábělo, nelze s jistotou říci, neboť klatovské trhové knihy z padesátých let 16. století se bohužel nedochovaly. Z významných Jelítkových obchodů zmiňme alespoň koupi Buškovského domu v Klatovech z 21. července 1547 za sumu 600 kop grošů míšeňských. Součástí tohoto obchodu bylo povolení vést vodu ze sladovny přes dům Jelítkova syna Jana.¹⁶⁸

Jelítko měl zajímavý rodinný život. Se svojí druhou ženou, vdovou Annou, se soudil před konzistoří pod obojí o byt. Manželka mu odpírala bydlet ve společném bytě.

---

¹⁶⁶ Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, díl 2/1, Klatovy 1929, s. 657.

¹⁶⁷ Lenka SÝKOROVÁ a kol., *Klatovy*, Praha 2010, s. 143–144.

¹⁶⁸ Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, díl 2/1, Klatovy 1929, s. 657.

Konzistoř napomenula manžele ke smíření, ale Anna stále nechtěla povolit společné bydlení. Jelítko tedy navrhl finanční (a naturální) vyrovnání s manželkou, na to ona přistoupila.

Pavel Jelítko se často účastnil soudů, například svědčil u komorního soudu ve sporu bratrů Dešeňských, dokonce se v roce 1526 účastnil volebního sněmu. Dle Jindřicha Vančury se Jelítko vyžíval v „řečňování při soudech“. V roce 1555 získal Pavel erb a predikát z Kosmáčova a jméno Jelítko vyměnil za Radoňovský. Následující rok byl přijat do rytířského stavu.¹⁶⁹

Jindřich Vančura konstatoval: „*Mnohý užitek Pavlovi Jelítkovi vyplýval ze služeb, které konal okolní šlechtě jako dohazovač, vyjednávající a prostředkovatel.*“¹⁷⁰ Přesnější vystižení bychom těžko hledali. Pro Jana Jeníška vykonával Pavel různorodé služby. Pro představu ho Jeníšek pověřoval nákupem vína, v Klatovech kupoval žito, také prodával Jeníškovu vlnu nebo zprostředkoval její prodej. Naopak Jeníšek půjčoval Jelítkovi chmel, prodával mu ječmen, kapry, dokonce prováděl obchod v jeho nepřítomnosti. Například když se Jeníšek v roce 1550 se ukrýval před morem v Bělčicích, Jelítko mezitím prodal jeho ječmen Linhartu Šindelovi. Znakem určité vyšší důvěry či přátelství by mohl být fakt, že u Jelítka bydleli Jeníškovy synové Bureš a Lacek, když navštěvovali městskou školu v Klatovech.¹⁷¹

5.2 Zikmund Měsíček z Výškova a na Dolanech

Další z Jeníškových obchodních partnerů a přátel Zikmund Měsíček byl v podstatě jeho soused. Pocházel se staré české vladyské rodiny a žil na tvrzi v Dolanech, tedy vesnici, která leží asi 3 km severně od Svrčovce na cestě vedoucí ke Švihovu. Zikmund Měsíček byl synem Racka Měsíčka z Výškova¹⁷², který měl v držení ves, dvůr a tvrz Dolany a část tehdy pusté vsi Balkov. Zikmund si po smrti otce v roce 1515 rozdělil se svým bratrem Janem zděděné majetky. Jan nebyl na rozdíl od bratra dobrým hospodářem a značně se zadlužil. Zikmund poté odkoupil jeho část dědictví. O Janu Měsíčkovi nevíme, že by měl nějaké bližší kontakty s Janem Jeníškem, avšak literatura na něj pamatuje jako na věřitele zadluženého majitele Švihova Jana Půty Švihovského, se kterým se často přel.

---

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 989–999.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 992.

¹⁷¹ Lenka SÝKOROVÁ a kol., *Klatovy*, Praha 2010, s. 194.

¹⁷² V Ottově slovníku naučném je uvedeno, že otec Zikmunda a Jana Měsíčkových se jmenoval Jan, zatímco v Sedláčkových Hradech je označen jako Racek. *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, díl 17, Praha 1901, s. 154; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 9, Praha 1996, s. 52.

Příkladem zmíníme, že manželka Jana Půty Eva ze Sudoměře si od Měsíčka vypůjčila módní doplňky (čepec, náušnice, prýmy) a nechtěla je vrátit.¹⁷³ Ani Zikmund nebyl se švihovským pánem ve zrovna dobrém vztahu, neboť v roce 1530 Jan Půta poháněl Zikmunda z důvodu, že Zikmund zbil Kateřinu Cvrčkovici, sirotka ze Švihova. Zikmund měl za tento čin zaplatit 10 kop grošů českých. Nový švihovský pán Heralt Kavka také trestal Měsíčka, neboť jeho čeledí a poddaní vzali dříví z Kavkových gruntů.¹⁷⁴

Zikmundova manželka Markéta z Oračova¹⁷⁵ přinesla do manželství v roce 1544 tvrz, dvůr a ves Zahořany, Sedlce s pustým dvorem, kmecí dvory v Řichovicích, pustou ves Škaňov a pustý dvůr se třemi mlýny Zhorsko. Měli spolu pět synů – Jindřicha, Diviše, Jetřicha, Mikuláše a Zacharyáše, kteří si rodinné dědictví rozdělili. Měsíček poslal na studia syna Zacharyáše, kterého učil kydlinský farář.¹⁷⁶ Další syn Mikuláš se usídlil na Malechově, kde si vystavěl vlastní tvrz.¹⁷⁷

Je zřejmé, že sousedská šlechta byla ve vzájemném kontaktu téměř neustále. Sousedily spolu i jejich majetky, při jejichž užívání mohla být snadno porušována práva druhého majitele, z čehož vznikaly spory. Sousedé neměli stále jen spory, ale také spolu obchodovali nebo za sebe vzájemně ručili nebo působili jako svědkové či rukojmí při řešení jiných sporů. V Jeníškových Registrech jsou věnovány Zikmundovi Měsíčkovi zápisy například o jeho sporech o grunty, o věnu Měsíčkovy dcery nebo o koupi poloviny Dolan od bratra Jana.

5.3 Adam ze Šternberka na Zelené Hoře

Tento šlechtic hrál v životě Jana Jeníška poměrně významnou roli. Navzdory krátkému časovému úseku Jeníškova života, o který se v této práci opíráme, si tróufáme odhadovat, že mezi Adamem ze Šternberka a Janem Jeníškem existoval vztah patrona a klienta.

Adam ze Šternberka na Zelené Hoře byl potomkem slavného českého šlechtického rodu, jehož počátky sahají do 12. století, kdy žil zakladatel dynastie, Diviš z Diviřova. Příslušníci tohoto rodu zastávali často významné funkce na vrcholu mocenského žebříčku. Připomeňme například Zdeslava, číšníka krále Přemysla Otakara II., dále Alberta ze

---

¹⁷³ František TEPLÝ, *Frantiřka Zemana Kniha o řvihově a okolí*, řvihov 1927, s. 79.

¹⁷⁴ Tamtéř, s. 87, 102.

¹⁷⁵ Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, díl 17, Praha 1901, s. 154. Dostupné také z: <<http://archive.org/stream/ottvslownknauni40ottogoo#page/n173/mode/2up>>; [17. 5. 2012].

¹⁷⁶ Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, díl 2/1, Klatovy 1929, s. 1452.

¹⁷⁷ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 9, Praha 1996, s. 18, 19, 52, 56, 73.

Šternberka, magdeburského arcibiskupa a litomyšlského biskupa nebo Zdeňka ze Šternberka, nejvyššího hejtmana Království českého, který získal v roce 1471 Zelenou Horu, kde byla ustavena Jednota zelenohorská, opoziční uskupení proti králi Jiřímu z Poděbrad.

Adam byl synem Jana ze Šternberka, hejtmana kraje bechyňského, od roku 1519 karlštejnského purkrabího. Adamovi připadlo Konopiště, získal Zelenou Horu, Velhartice, Bechyni a štěchovské panství. Na Nepomucku neměl dobrou pověst, neboť prý vedl řadu sporů a byl nesnášenlivý. S tím můžeme těžko souhlasit, když víme, jak přátelsky se choval k Janu Jeníškovi. Pravda, že Jan Jeníšek byl Adamovým věrným přítelem, který neváhal se za pána zaručit nebo za něho svědčit. Lze ale předpokládat, že k poddaným se pán choval jinak... Navzdory tomu Nepomuckým potvrdil stará privilegia a udělil nová. Adam byl určen, aby jako nejvyšší dvorský sudí mírnil nevůli Ferdinanda I. nad jednáním pánů a měst před bitvou u Mühlberka. Dne 3. července roku 1547 se na Zelené Hoře sešli páni a rytíři, kteří se dohodli na tom, že se panovníkovi nakonec podřídí.¹⁷⁸ To už bylo pozdě. Ferdinand I. již rozhodl o trestech za odboj, které odnesla především královská města. Adam se kupodivu s císařem sblížil a on mu posléze udělil Zelenou Horu a další okolní majetky jako dědičný statek Šternberků. Mezi léty 1554 až 1560 zastával Adam úřad nejvyššího komorníka zemského. Adam často pobýval na Svrčovci a Jeníšek zase jezdil na Zelenou Horu. Zápisy se zmiňují o nejrůznějších právních počinech, ve kterých oba muži figurují. K nejzajímavějším zápisům patří, jak Adam předal vlastní závěť Janu Jeníškovi.¹⁷⁹ Adam zemřel na Zelené Hoře 6. dubna 1560. Jeho pozůstalost si pak rozdělili synové Vilém, Zdeněk, Ladislav a Jan.¹⁸⁰

---

¹⁷⁸ Srov. Josef JANÁČEK (ed.), *Sixt z Ottersdorfu. O pokoření stavu městského léta 1547*, Praha 1950, s. 94–96.; Jaroslav KOLÁR (ed.), *Marek Bydžovský z Florentina, Svět za tří českých králů. Výbor z kronikářských zápisů o letech 1526–1596*, Praha 1987, s. 64.: „Niméně však vysláni byli poslové k králi s instrukcí, Adam z Šternberka na Zelené Hoře, purkrabě karlštejnský, Joachim z Hradce na Hradci, Václav Ženšický z Nestajova na Ženšicích, Jan Vrabský z Vrabí na Dřevčicích, Václav Stříbský z Rovin, Jan Pamfilus.“

¹⁷⁹ Registra bílá, fol. 184r.

¹⁸⁰ Pavel MOTEJZÍK, *Zelená Hora a klášter u Nepomuku (Plzeňský kraj). Historicko-turistický průvodce po zámku „černých baronů“ a obci Klášter*, České Budějovice 2006, s. 40–42.; *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, díl 24, Praha 1906, s. 777–782.

Závěr

Tato práce se snažila o rozbor rukopisu rytíře Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci z let 1550–1552. Jak jsme poznali, Registra bílá obsahují zápisy postihující velice různorodý a aktivní život Jana Jeníška a jeho přátel či známých, s důrazem na majetkově-právní spory, zemědělskou a obchodní činnost. Z geografického hlediska se Jeníškovy aktivity odehrávaly převážně v jihozápadních Čechách, někdy byl Jan nucen obchodně či kvůli řešení sporů jezdit i za hranice tohoto kraje.

V první části byl představen Jan Jeníšek, jeho život a kariéra. Další kapitoly se zabývaly samotnými záznamy z rukopisu. V části o právní problematice se autorka pokusila rozebrat řešení nejrůznějších sporů týkajících se rukojemství, ležení, svědectví, nářku cti nebo mezního soudu. Následující stať pojednala o Jeníškově podnikatelské a obchodní činnosti. Poslední část *O hospodářství* se zaměřila na zemědělské hospodaření – například senoseč, pěstování chmele, obilí a využití těchto surovin pro výrobu piva apod. Závěr patřil stručnému představení tří mužů z Jeníškova blízkého okolí.

Můžeme souhlasit s tvrzením Vojtěcha Jaromíra Nováčka, že Jan Jeníšek byl velmi dobrý hospodář.¹⁸¹ Byl aktivní a nebál se zkoušet nové věci. Zápisy jej vykreslují jako všemocného muže, který celé hospodářství řídil sám. Své syny také zaměstnal, ale jejich obraz v rukopisu připomíná spíše pomocníky, kteří fungovali například jako poslové. S Jeníškovým podnikatelským úspěchem souvisí zřejmě i jeho charakterová vlastnost pečlivého muže. Nejspíše kvůli tomu, aby všechny pohledávky nezapomněl, si začal vést Registra. V případě, že se obchod uzavřel, daný zápis mřežoval, tedy jej přeškrtnal. Pokud se za někoho zaručil, mohl přijít o velké peníze. Ve sporech, kde Jan Jeníšek vystupoval jako smírčí soudce, je zase patrná jeho vážnost a důležitost, kterých se mu dostávalo u okolní šlechty a měšťanstva. Možná mu k jeho postavení napomohlo blízké přátelství s panem Adamem ze Šternberka.

Jeníškův pohled na různé dobové právní normy je poněkud svérázný. Za zmínku stojí, že Jan Jeníšek byl nábožensky tolerantní, nebo alespoň v obchodním styku tomu tak bylo. Jakožto katolík běžně jednal s příslušníky reformních hnutí. Vztah k jiným lidem měl obecně kladný. Jako pán se choval je svým pacholkům a poddaným přísně a vyžadoval přesné plnění svých požadavků.

---

¹⁸¹ Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Jan Jeníšek Z Újezda a na Svrčovci. Zprávy o životě jeho a některé ukázky z jeho pamětí*. Časopis Musea Království českého 68, 1894, s. 247.

Na otázku, jak se Jeníšek prezentoval jako příslušník nižší šlechty, jak dbal na reprezentaci apod., je těžké odpovědět. Často přijímal na své tvrzi na Svrčovci Adama ze Šternberka a okolní nižší šlechtu, v takových případech na svoji reprezentaci dbát jistě musel. Předpokládáme, že se Jan Jeníšek spíše nechoval jako urozenec. Byl houževnatým a ziskuchtivým mužem, který se snažil, aby jeho početná rodina měla všeho dostatek.

Registra bílá nabízí mnoho zajímavých zjištění o každodennosti nižší šlechty v raném novověku. Jan Jeníšek si vybudoval významné postavení, které se jeho synům nepodařilo udržet. Zlomek zápisů, jenž byl představen v této práci, by mohl být vnímán jako bližší představení tohoto jedinečného pramene, skrývajícího mnoho zajímavých zjištění, která by mohla vnést další obohacení do studia dějin nižší šlechty v předbělohorském období.

Seznam pramenů a literatury

Nevydané prameny

Registra bílá Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovci, Archiv Národního muzea, Sběrka rukopisů, sign. 288A.

Vydané prameny

Jan DUBRAVIUS, *O rybnících: věnováno Antonínu Fuggerovi*, Praha 1953.

Josef JANÁČEK (ed.), *Sixt z Ottersdorfu. O pokoření stavu městského léta 1547*, Praha 1950.

Jaroslav KOLÁR (ed.), *Marek Bydžovský z Florentina, Svět za tří českých králů. Výbor z kronikářských zápisů o letech 1526–1596*, Praha 1987.

Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (ed.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*, Dolní Břežany 2007.

Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Jan Jeníšek Z Újezda a na Svrčovci*, Časopis Musea Království českého 68, 1894. s. 237–257, 397–409.

Literatura

Radek BACÍK, *Přibík Jeníšek z Újezda. Úředník v pobělohorské době*. Diplomová práce, Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav českých dějin, 2007.

Peter BALOG a kol., *Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami*, České Budějovice 2011.

Jaromír BĚLIČ – Adolf KAMIŠ – Karel KUČERA, *Malý Staročeský slovník*, Praha 1978.

Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Praha 2010.

Václav BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*. Praha 1996.

Václav BŮŽEK a kol., *Věk urozených. Šlechta na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002.

František ČÁDA, *Ležení podle českého práva zemského. K osobní exekuci II.*, Praha 1922.

Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav Nový, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2002.

Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Sušice 1984.

- Jaroslav HONC, *Hospodářské záznamy, zemědělská výroba a prodeje přebytků Jana Zákostelského v Lounech v r. 1553–1574*, *Prameny historie zemědělství a lesnictví* 7, Praha 1968.
- Josef HRDLIČKA, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550–1650)*, České Budějovice 2000.
- Josef JANÁČEK, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955.
- Josef JANÁČEK, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých městech za feudalismu*, Praha 1963.
- Jan KOŘAN, *Staré české železářství*, Praha 1946.
- Petr KREUZ, *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526–1547*, Praha 2000.
- Ludmila KYBALOVÁ, *Renesance (15. a 16. století)*, Praha 1996.
- Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997.
- Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, díl 1–2, Praha 2001.
- Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, díl 3–4, Praha 2001.
- Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 1997.
- Petr MAREŠ, *Obsazování úřadu krajského hejtmána v předbělohorském období a soupis krajských hejtmánů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1564–1616/1617*, Praha 2009.
- Josef MARKOV, *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.–XVII. století*, Praha 1967, s. 188–193.
- Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004.
- Petr MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky*, in: *Folia Historica Bohemica* 18, 1994, s. 99–120.
- Alois MÍKA, *Osud slavného domu. Rozkvět a pád rožmberského dominia*, České Budějovice 1970.
- Pavel MOTEJZÍK, *Zelená Hora a klášter u Nepomuku (Plzeňský kraj). Historicko-turistický průvodce po zámku „černých baronů“ a obci Klášter*, České Budějovice 2006.
- Norbert OHLER, *Cestování ve středověku*, Jinočany 2003.
- Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, díl 17, Praha 1901.
- Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, díl 24, Praha 1906.
- Josef PETRÁŇ, *Středoevropské zemědělství a obchod v 16. a na počátku 17. století. Úvaha o problémech a metodách*. in: *ČČH* 19, č. 3, 1971, s. 355–377.

Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, Praha 1963.

Rudolf RAUSCHER, *K rukojemství v českém právu zemském*, Praha 1923.

Rudolf RAUSCHER, *Urážka cti podle českého práva zemského*, in: Naše právo a stát. Sborník k šedesátému výročí založení Spolku československých právníků „Všehrd“, Praha 1928. s. 41–53.

August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 9, Praha 1996.

Jana SCHWALLEROVÁ, „Život a dobrá čest jedním krokem kráčeji“: Čest a každodennost ve Veselí nad Lužnicí v 17. a 18. století, in: Kuděj 1, 2006, s. 26–41.

Jana SKARLANTOVÁ, *Od fíkového listu k džínům*, Praha 1999.

Lenka SÝKOROVÁ a kol., *Klatovy*, Praha 2010.

František TEPLÝ, *Františka Zemana Kniha o Švihově a okolí*, Švihov 1927.

Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, díl 1/1, Klatovy 1927.

Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov*, díl 2/1, Klatovy 1929.

Miloslav VOLF, *Boj o solný monopol v XVI. a počátku XVII století*, in: ČČH 39, 1933, s. 505–536.

Petr VOREL, *Peníze a peněžní početní jednotky v 16. století*, Theatrum historiae 6, 2010, s. 219–233.

Petr VOREL, *Zlatá doba českého rybníkářství. Vodní hospodářství v ekonomice 16. století*, in: Dějiny a současnost 8, 2007, s. 30–33.

Zikmund WINTER, *Dějiny kroje v zemích českých. Od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy*, Praha 1893.

Zikmund WINTER, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913.

Elektronické zdroje

<<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>, [30. 3. 2012].

<<http://vokabular.ujc.cas.cz/nezapojene.aspx?idz=DDBW>>, [21. 4. 2011].

<<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>, [31. 3. 2012].

<<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>, [21. 4. 2011].

<<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>, [21. 4. 2011].

<<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>, [1. 5. 2012].

<<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx?hw=n%C3%A1kladn%C3%ADk>>, [3. 5. 2012].

<<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>, [23. 5. 2012].

1st Military Survey, Section No. 205, 206, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna
Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>, Ministerstvo
životního prostředí ČR - <http://www.env.cz>.

Seznam obrazových příloh

Obr. č. 1: Mapa s lokalitami v okolí Klatov, které jsou zmíněny v zápisech Jana Jeníška mezi léty 1550–1552. (Vytvořil Bc. František Iša)

Obr. č. 2: Mapa Klatovska a okolí. První vojenské mapování (josefské) z let 1764–1768 a 1780–1783. (1st Military Survey, Section No. 205, 206, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna; Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně – <http://www.geolab.cz>, Ministerstvo životního prostředí ČR – <http://www.env.cz>.)

Obr. č. 3: Pohled na současný Svrčovec od severu. (Foto autorka)

Obr. č. 4: Tvrz ve Svrčovci ze severní strany (August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 9, Praha 1996, s. 47)

Obr. č. 5: Dnešní domy s kruhovým obrysem vybudované na základech staré tvrze ve Svrčovci. (Foto autorka)

Obr. č. 6: Půlkruhový obrys současných domů na místě tvrze. (Foto autorka)

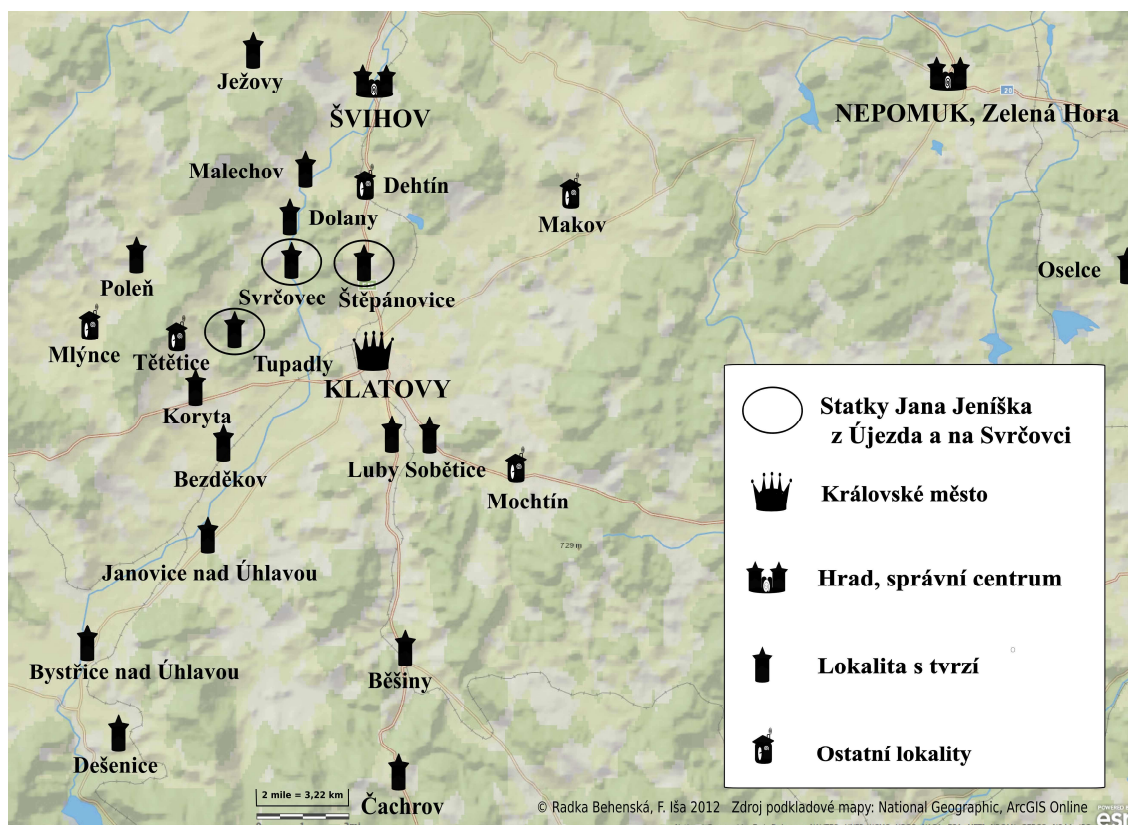
Obr. č. 7: Zámek Zelená Hora v 17. století. (August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 9, Praha 1996, s. 223.)

Obr. č. 8: Tvrz v Dolanech. (August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 9, Praha 1996, s. 51)

Obr. č. 9: Bývalá tvrz v Dolanech v současnosti. (Foto autorka)

Obrazová příloha

Obr. č. 1: Mapa s lokalitami v okolí Klatov, které jsou zmíněny v zápisech Jana Jeniška mezi léty 1550–1552. (Vytvořil Bc. František Iša)

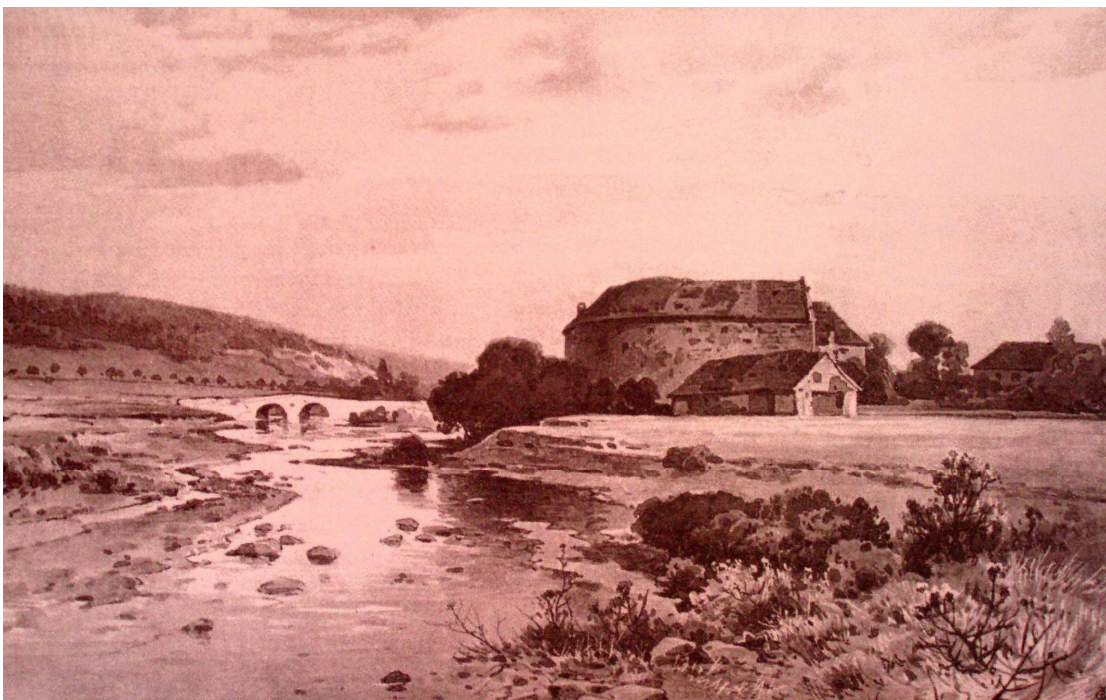

Obr. č. 2: Mapa Klatovska a okolí. První vojenské mapování (josefské) z let 1764–1768 a 1780-1783. (1st Military Survey, Section No. 205, 206, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna; Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>, Ministerstvo životního prostředí ČR – <http://www.env.cz>.)

Obr. č. 3: Pohled na současný Svrčovec od severu. (Foto autorka)

Obr. č. 4: Tvrz ve Svrčovci ze severní strany (August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 9, Praha 1996, s. 47)

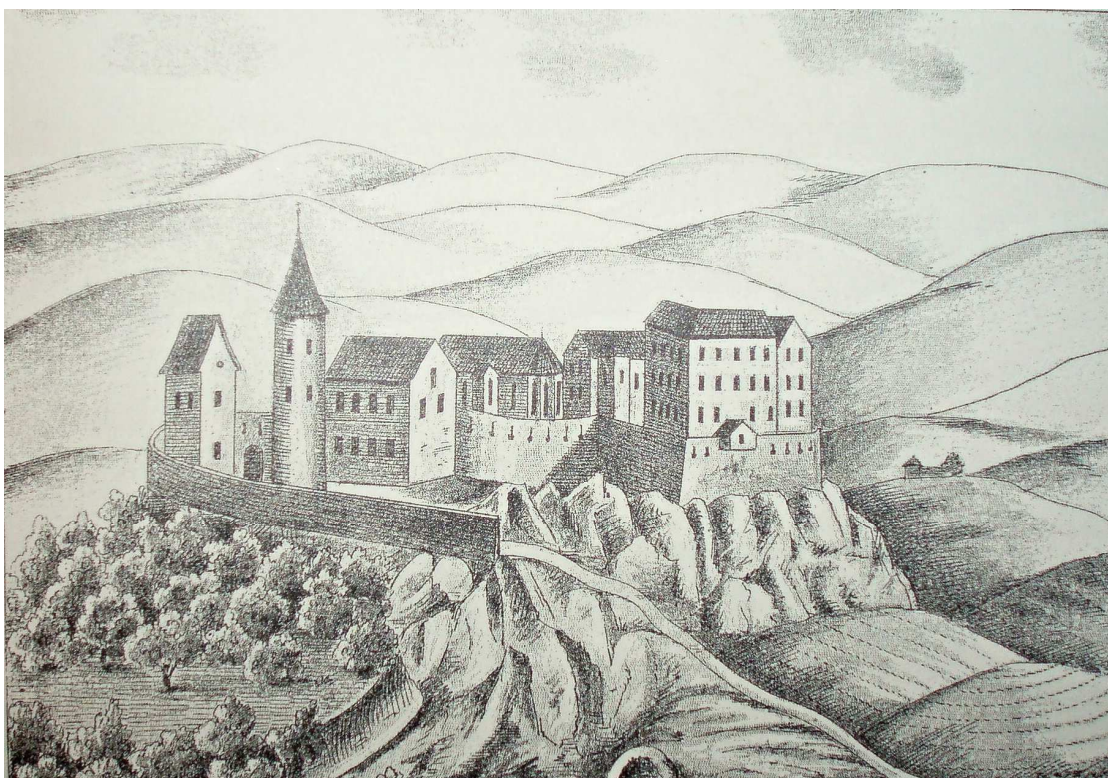

Obr. č. 5: Dnešní domy s kruhovým obrysem vybudované na základech staré tvrze ve Svrčovci. (Foto autorka)

Obr. č. 6: Půlkruhový obrys současných domů na místě tvrze. (Foto autorka)

Obr. č. 7: Zámek Zelená Hora v 17. století. (August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 9, Praha 1996, s. 223.)

Obr. č. 8: Tvrz v Dolanech. (August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 9, Praha 1996, s. 51.

Obr. č. 9 Bývalá tvrz v Dolanech v současnosti. (Foto autorka)